

Düzensiz Göç, Güvenlik ve Politika: İran ve Türkiye Örnekleri

Bilgehan ALAGÖZ*

Yasin DEMİRKIRAN**

Geliş Tarihi: 27/03/2020

Kabul Tarihi: 09/05/2020

Atf: ALAGÖZ, B., DEMİRKIRAN, Y., “Düzensiz Göç, Güvenlik ve Politika: İran ve Türkiye Örnekleri”, Ortadoğu Etütleri, 12-1 (2020): 197-228

Öz: Göç sorunu, iki kutuplu dünya düzeni ve öncesinde ikincil siyaset (low politics) konularından biri olarak değerlendirilmekteyken, iki kutuplu sistemin sona ermesiyle güvenlik kapsamında ele alınan bir birincil siyaset (high politics) sorunsalına dönüşmüştür. 1979-2019 yılları arasında Afganistan’daki SSCB, ABD işgalleri ve süregelen iç savaş dönemleri boyunca İran’ın maruz kaldığı Afgan göç akınları ile Arap Baharı sonrası 2011’den günümüze Suriye’deki iç savaş sebebiyle Türkiye’ye yönelen göç dalgaları bağlamında İran ve Türkiye’nin sergilediği göç ve güvenlik politikaları, benzeşen ve ayrışan kimi karakteristiklere sahiptir. Nitekim İran’daki Afgan ve Türkiye’deki Suriyeli göçmenler, her iki ülkede dönem dönem 3,5-4 milyon gibi yüksek sayılara ulaşmıştır. Söz konusu kitlesel göçler hem İran hem de Türkiye’de iç-dış politik, sosyodemografik, etnik, dini/mezhebi sorunlar ile terör, yabancı terörist savaşçılar, aşırı milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı gibi çeşitli güvenlik sorunları yaratmıştır. Bu makalede, İran ve Türkiye’nin anılan göç dalgaları karşısındaki göç ve güvenlik politikalarının karşılaştırmalı analizi yapılmakta; her iki ülkenin iki ayrı örnek için geliştirdikleri benzeşen ve ayrışan siyasetler ele alınarak bu deneyimler bağlamında tespitlerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç ve Güvenlik Politikaları, İran, Türkiye, Afganistan, Suriye.

* Dr. Öğr. Gör., Marmara Üniversitesi, TR, bilgehan.alagoz@marmara.edu.tr, OCID:0000-0002-6232-299

** Ortadoğu Uzmanı, Marmara Üniversitesi, TR, yasdemkar@gmail.com, ORCID:0000-0001-8341-3967

Irregular Migration, Security, and Politics: Cases From Iran and Turkey

Bilgehan ALAGÖZ*

Yasin DEMİRKIRAN**

Received: 03/27/2020

Accepted: 05/09/2020

Citation: ALAGÖZ, B., DEMİRKIRAN, Y., “Irregular Migration, Security, and Politics: Cases From Iran and Turkey”, *Middle Eastern Studies*, 12-1 (2020): 197-228

Abstract: Although immigration has traditionally been accepted as a subject for low politics during the Cold War era, it became a primary focus of the high politics as it relates to security. Iran has been subject to a mass immigration from Afghanistan between 1979 and 2019 due to the Afghanistan Civil war and the US occupation whereas Turkey has been subject to a mass immigration from Syria since 2011 due to Arab Spring and Syrian Civil War. To this end, Iran and Turkey often show similar experiences with immigration. However, there are also cases where their policies differ from each other. Both Iran and Turkey received a large number of immigrants, often reaching to 3.5-4 million. Such massive immigration has led to problems in various areas including domestic and foreign politics, sociodemographics, ethnic, religion/sectarian composition as well as security issues in terrorism, foreign terrorists, ultranationalism, and anti-immigration. In this article, we conduct a comparative analysis of immigration and policies related to immigration of Turkey and Iran. In particular, we describe how their policies resemble and differ from each other towards immigration and provide remarks based on our analysis of their immigration experiences.

Keywords: Migration and Security Policies, Iran, Turkey, Afghanistan, Syria.

* Assist.Prof., Marmara University,TR, bilgehan.alagoz@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6232-299

** Middle East Expert, Marmara University,TR, yasdemkar@gmail.com, ORCID:0000-0001-8341-3967

الهجرة غير النظامية والأمن والسياسة: نموذجاً إيران وتركيا

بيلغهان الأغوز* و ياسين دميركيران**

تاريخ الاستلام: 2020/09/05 تاريخ القبول: 2020/27/03

للاقتباس: بيلغهان الأغوز وياسين دميركيران، «الهجرة غير النظامية والأمن والسياسة: نموذجاً إيران وتركيا»، دراسات الشرق الأوسط، 197-228 (2020) 1-12

الملخص

مشكلة الهجرة كانت تعد إحدى مواضيع السياسة الثانوية أو الفرعية في فترة ما قبل وخلال النظام العالمي ثنائي القطب، إلا أنه مع انتهاء هذا النظام تحولت الهجرة إلى محور رئيسي للسياسية العليا وتم التعامل معها في إطار القضايا الأمنية. تعرضت إيران إلى موجات هجرة من أفغانستان بين عامي 1979-2019، وذلك خلال فترات الاحتلالين السوفييتي والأمريكي لأفغانستان والحرب الأهلية المتواصلة في ذلك البلد، بينما تتعرض تركيا بعد الربيع العربي منذ عام 2011 وحتى الآن إلى موجات هجرة كبيرة بسبب الحرب الأهلية الدائرة في سوريا. هناك بعض الخصائص المتشابهة والبعض المختلفة في السياسات التي اتبعتها إيران وتركيا في قضايا الأمن والهجرة. في الواقع كان عدد المهاجرين الأفغان في إيران والسوريين في تركيا قريباً من بعضهما حيث كان العدد في كلا البلدين مرتفعاً ووصل إلى 5.3 – 4 ملايين في بعض الفترات. هذه الهجرة الجماعية نجم عنها عدد من المشاكل الأمنية في تركيا وإيران في السياسة الداخلية والخارجية والديمقراطية الاجتماعية ومشاكل عرقية ودينية ومذهبية إضافة إلى الإرهاب والمقاتلين الأجانب والقومية المتطرفة وكرهية الأجانب. هذا المقال يحاول القيام بتحليل مقارنة لسياسة الأمن والهجرة التي تتبناها إيران وتركيا ضد موجات الهجرة إضافة إلى تناول السياسات المتشابهة والمختلفة التي اتبعتها البلدان والتجارب المكتسبة لهذين المثالين.

الكلمات المفتاحية: سياسات الأمن والهجرة، إيران، تركيا، أفغانستان، سوريا.

* دكتور وعضو هيئة تدريس، جامعة مرمره – تركيا، bilgehan.alagoz@marmara.edu.tr، ORCID:0000-0002-6232-299
**خبير الشرق الأوسط، جامعة مرمره – تركيا، yasdemkar@gmail.com، 8341-3967-0001-0000، ORCID:

“Karanlık gece, dalga korkusu ve böylesine ürkünç bir girdap!
Nerden bilsin halimizi, sahillerdeki dertsiz-tasasızlar, heyhât!”

Hâfız-ı Şîrâzî

Giriş

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK-UN-HCR) güncel verilerine göre günümüzde en kalabalık gönüllü veya zorunlu göçmen kesimini, Afgan ve Suriyeli sığınmacı, mülteci ve göçmenler oluşturmaktadır.¹ İran'ın Afganistan, Türkiye'nin de Suriye ile olan tarihsel, coğrafi, kültürel, etno-dini/mezhebi bağ ve yakınlıkları sebebiyle söz konusu kaynak ülkelerden (countries of origin) gerçekleşen kitlesel göçlere, transit veya hedef ülke olarak (target country) öncelikle yine İran ve Türkiye maruz kalmaktadır.

Afganistan ve Suriye örnek vakaları çerçevesinde İran ve Türkiye'de göç ve güvenlik politikalarının şu temel gerekçeler dolayısıyla karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilmesi gerekmektedir: i) Öncelikle göç sorunu, Soğuk Savaş ve öncesi dönemlere ait eski ikincil siyaset (low politics) paradigmaları yerine günümüzde güvenlik kapsamında ele alınan bir birincil siyaset (high politics) sorunsalına dönüşmüştür.² ii) Söz konusu iki örnek vaka, İran ve Türkiye'nin yakın zamanda maruz kaldıkları en çarpıcı kitlesel göç akınları olup, iki ülkenin ulusal, toplumsal, bölgesel ve uluslararası güvenlik ve siyasetlerini doğrudan etkilemektedir. iii) İran ve Türkiye'nin anılan örnek vakalara yönelik göç ve güvenlik politikaları arasındaki benzer ve ayrık uygulamalara rağmen göz ardı edilmemesi gereken ciddi dönemsel benzerlikler vardır. iv) Bu bağlamda İran'daki örnek vakanın bir bakıma ilk dörtte birlik dönemini deneyimleyen

- 1 <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> [Erişim Tarihi: 24.03.2020]. Söz konusu verilere göre dünya çapında zorla yerinden edilmiş olan toplam insan sayısı 70,8 milyon iken; bunlardan 41,3 milyonu dâhili olarak yerinden edilmiş kimselerden oluşmaktadır. Dünyada yerinden edilmiş insanların %80'i kendi menşei ülkelerine komşu olan ülkelere yaşamaktadır. Yine dünya çapında 25,9 milyon mülteci bulunmaktayken 3,1 milyon kişi de iltica başvurusu sahibidir. Dünya çapındaki tüm mültecilerin %57'sini ise sadece üç ülkeden gelen sığınmacılar oluşturmaktadır. Söz konusu üç ülkeyi sırasıyla 6,7 milyon ile Suriye, 2,7 milyon ile Afganistan ve 2,3 milyon mülteci ile Güney Sudan oluşturmaktadır. Yine anılan istatistiklere göre dünyada 3,9 milyonu aşkın vatansız insan bulunmakta, çatışma ve zulümler dolayısıyla günde ortalama 37.000 insan evlerini terk etmek zorunda kalmaktadır.
- 2 Göç olgusu üzerine kavramsal düzeyde ve vaka analizi bağlamında yazılmış çok sayıda eser vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Michael Samers, *Migration* (Londra: Routledge, 2010); Alejandro, Portes ve Josh DeWind, der., *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives* (New York: Berghahn Books, 2007); Ann Bernstein ve Myron Weiner, *Migration and Refugee Policies* (New York: Continuum Publications, 1999); Thomas Faist, *International Migration and Transnational Social Spaces: Their Evolution, Significance and Future Prospects* (Bremen: Bremen Üniversitesi, Uluslararası ve Kültürel Araştırmalar Enstitüsü, 1998); Anna Kicing, *International Migration as a Non-Traditional Security Threat and the EU Response to This Phenomenon* (Varşova: Central European Forum for Migration Research, 2004); Myron Weiner, *The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights* (New York: HarperCollins College, 1995).

Türkiye için Suriyeli sığınmacıların geleceğine yönelik bir öngörü yapıp yapılamayacağıının da araştırılması gerekmektedir.

Bu makalede Afganistan'da 1979-1988 Sovyetler ve 2001-2014 ABD işgalleri ile günümüze kadar süregelen iç savaşa bağlı olarak İran'ın maruz kaldığı kitlesel Afgan göç akınları ile Türkiye'nin Arap Baharı sonrası 2011 yılında Suriye'deki iç isyanlar neticesinde karşı karşıya kaldığı göç dalgalarını kıyaslanmakta ve buradan hareketle İran ve Türkiye'nin göç ve güvenlik politikaları karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Anılan tarihsel süreçte iki ülkenin göç ve güvenlik politikaları benzeşen ve ayrışan kimi karakteristiklere sahiptir. Her iki ülkede de benzer etno-dini/mezhebi ve insani gerekçeler, iç politik dengeler ve ulusal-bölgesel güvenlik kaygılarıyla anılan göç dalgalarına karşı ilk başlarda açık kapı politikası uygulanmıştır. Ancak kitlesel akınlara maruz kalan ülkelerin açık kapı politikaları zamanla; gönüllü geri dönüşe teşvik, terke davet, sınır dışı etme, sınırlardan geri çevirme ve zorla geri göndermeye kadar bir dizi farklı uygulamayla kapalı kapı politikasına dönüşebilmektedir.

I. 1979-2019 Afganistan Kaynaklı Göçler Bağlamında İran'ın Göç ve Güvenlik Politikaları

Tüm devletler geleneksel olarak devletin bütünlüğünü korumak amacıyla devletin sınırlarını, ülke topraklarındaki yabancıların ikamet statülerini ve yabancıların çalışma izinlerine ulaşımını kontrol altına almaya çalıştıklarından,³ İran İslam Cumhuriyeti de bu çerçevede sınır ve vize kontrolleri, mülteci statüleri, ikamet ve çalışma izinleri başta olmak üzere göçe yönelik düzenlemeler tesis etmiştir. İran, BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nü, 15 Haziran 1976'de imzalamıştır. Söz konusu sözleşme ve protokolü İslam Devrimi öncesi Şehinşahlık döneminde imzalayan İran, bu sözleşmenin 17 (ücretli istihdam), 23 (sosyal yardımlar), 24 (iş mevzuatı ve sosyal güvence) ve 26 (seyahat özgürlüğü) numaralı maddelerini⁴ bağlayıcı değil tavsiye hükmündeki maddeler olarak kabul etmiştir.⁵ İran'da yabancılar ve göçmenlerin oturumla ilgili yasal işlemleri için İran İslam Cumhuriyeti Devlet Bakanlığı'na (İran İçişleri Bakanlığı) bağlı Yabancılar ve Göçmen İşlemleri Genel Müdürlüğü (İdare-i Küll-i Umur-i Etba' ve

3 Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ö. Faruk Gençkaya, *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, (İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi-MiReKoc, 2014), s. 239.

4 BMMYK, *Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler* (Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, 1998), ss. 72-76.

5 Mohammad Jalal Abbasi-Shavazi vd., *Return to Afghanistan? A Study of Afghans Living in Tehran*, (Tahran: Tahran Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, AREU, 2005), s. 5.

Muhacirin-i Harici – Bureau for Aliens and Foreign Immigration Affairs-BAFIA) görevlendirilmiştir. Bu bağlamda İran İçişleri Bakanlığında göçmenlere yönelik yoğunluklu siyasetlerin geliştirilmesi amacıyla İran Parlamento-su'nun 5 Nisan 2000 tarihinde onayladığı üçüncü beş yıllık ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma programı kanununun 180 numaralı maddesine istinaden Yabancı Uyruklulara-Göçmenlere Yönelik Koordinasyon Yürütme Şurası (Şurâ-yi Hemâhengi-i İcra-yi Etbâ'-i Bigâne) kurulmuştur. Ayrıca göçmenlerle ilgili olarak göçmen geçici oturma kartları ve çalışma kartlarının verilmesi işlemleri için BAFIA'nın iş yoğunluğunun azaltılması amacıyla Kefalet Ofisi/Ofisleri (Defter-i/Defatir-i Kefalet) adı verilen resmi koordinasyon merkezleri kurulmuştur.⁶

İran'da mültecilerle ilgili yasaların temel dayanağını 16 Aralık 1963 tarihli Mülteciler Yönetmeliği oluşturmaktadır. Bu yönetmeliğin ilk maddesinde mülteci; siyasi, dini, ırkı, tabiiyeti veya özel toplumsal gruplara üyeliği dolayısıyla ölüm veya işkence korkusuyla kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu aile üyeleriyle birlikte İran'a sığınan kimse olarak tanımlanmıştır. Yönetmeliğin altıncı maddesinde, sığınmacının mülteciliğe kabul edilmesi halinde kendisine bir kimlik cüzdanı verileceği ve bu cüzdan sahibinin oturduğu yerde kayıt işlemlerini yaptırarak üç ayda bir tekrar başvuru yapıp cüzdan süresini uzatması gerektiği anlatılmakta; mültecinin sağlık, kültür ve sosyal hizmetlerden yararlanabileceği, çalışabileceği ve resmi makamların uygun gördüğü işleri yapabileceği ifade edilmektedir. İlgili yönetmeliğe göre mülteci, siyasi ve sendika faaliyetlerine katılma hakkına sahip değildir. Mülteci, ülkenin genel düzenine muhalif olmamak kaydıyla özgür bir biçimde dini merasimlerini gerçekleştirerek çocuklarına dini eğitim verebilir. Söz konusu yönetmeliğe göre İran'daki ikameti boyunca ilgili tüm yasalara tam manasıyla uyması ve İçişleri Bakanlığı'nın uygun görüş beyan etmesi koşuluyla mültecilere vatandaşlık verilebilir. Yönetmeliğin on ikinci maddesinde siyasi, dini, etnik kökeni, tabiiyeti ve kimi sosyal gruplara aidiyeti sebebiyle hayatı veya özgürlüğü tehlike altında bulunan bir sığınmacının zorla ülkesine geri gönderilemeyeceği kayıt altına alınmıştır.⁷

İran, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Programı Kanunu'nun 180 numaralı maddesinin hayata geçirilmesi amacıyla 7 Mart 2001 tarihinde bir uygulama yönetmeliğini onaylamıştır. Bu yönetmelik kapsamında göçmenlere yönelik işlemlerin gerçekleştirilmesi amacıyla biri daimî, diğerleri geçici olmak

6 <https://www.bafia-gov.kr.ir/> [Erişim Tarihi:23.01.2020]; <http://www.tehranbatba.ir/> [Erişim Tarihi:25.03.2020].

7 <https://iranhr.net/fa/articles/2716/> [Erişim Tarihi:10.02.2020]; <https://www.dadgaran.com/Legal-content/> [Erişim Tarihi:21.03.2020].

üzere çeşitli komisyonların kurulması öngörülmüştür. Anılan yönetmeliğin 6. Maddesi çerçevesinde İran Bakanlar Kurulu tarafından, 16 Aralık 1963 tarihli mülteciler yönetmeliğinde yer alan yetki ve sorumluluklar Daimî Komiteye devredilmiştir. 1963'te düzenlenen yönetmelik, göçmenlerin durumunu tanımlamakta ve İran'da sığınma talebi ve süreçlerini açıklamaktadır.

İran Parlamentosu tarafından güncellenen mevcut uygulama yönetmeliğine göre mülteci, sığınmacı ve muhacir kavramları tanımlanmıştır.⁸

Yabancı uyruklular⁹ ile ilgili dört temel sınıftan söz edilmektedir. Bu kişiler kısaca pasaport sahibi yabancı uyruklu kimse (dârende-i gozernâme), mülteci (penâhede), âvâre (sığınmacı) ve muhacir kavramları ile ifade edilmektedir: Buna göre, i) Mülteci: Irkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme-işkenceye uğrayacağından korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı kimseye denir. ii) Sığınmacı: İç savaş veya uluslararası savaş sebebiyle ilgili yasal prosedürleri yerine getirmeksizin ülkesini terk eden veya terk etmeye zorlanan ancak 1951 Konvansiyonu ve 1967 Cenevre Ek Protokolü bağlamında karşı karşıya olduğu zulüm ve işkence tehlikesini ispatlayamayan kimse anlamına gelmektedir. iii) Muhacir: İran İslam Cumhuriyeti'nden ikamet talebinde bulunan ve bu talebi İran İslam Cumhuriyeti tarafından kabul edilen kimse anlamında kullanılmaktadır. iv) Pasaport Sahibi Yabancı Uyruklu Kimse : Ulusal ve uluslararası yasa ve yönetmeliklere uygun olarak veya özel bir izinle ülkeye giriş yapan yabancı kimsedir.¹⁰

İran İslam Cumhuriyeti Üçüncü Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınma Programı Kanunu'nun 180 numaralı maddesinin metninde yabancı uyruklular ve göçmenlere yönelik yoğun siyasetler geliştirilmesi amacıyla kurulan Koordinasyon Yürütme Şurası (Şurâ-yi Hemâhengi-i İcra-yi Etbâ'-i Bigâne) ile ilgili olarak şöyle denmektedir: Yabancı uyruklulara (âvâre-sığınmacı/kaçgın, penahende-mülteci, muhacir ve pasaport sahibi yabancılara) yönelik yoğun siyasetler geliştirilmesi amacıyla; giriş, iskân, ihraç, çalışma, eğitim, sağlık, tedavi, uluslararası ilişkiler alanında Devlet Bakanı Başkanlığı ve Eğitim ve Öğretim – İstihbarat (VEVAK) – Dışişleri – Sosyal Güvenlik ve Çalışma – Sağlık ve Tıp Bilimleri Bakanları – Devlet Planlama Teşkilatı – Ulusal Güvenlik Konseyi – Emniyet Genel Müdürlüğü ve Kızılay Derneği Başkanları-

8 Mehmet Koç, *Türkiye'de Düzensiz Afgan Göçü ve İran'ın Göç Politikaları* (Ankara: İran Araştırmaları Merkezi, 2018), s. 6.

9 Yabancı uyruklular ifadesiyle kastedilen, 180 numaralı madde kapsamında İran uyruklu olmayan kişiler olup İran'a giriş yapmak isteyen ve sahip oldukları ülke uyrukları, İran İslam Cumhuriyeti tarafından kabul edilebilir olan kişilerdir:

10 <https://www.dadgaran.com/Legal-content/> [Erişim Tarihi:21.03.2020].

nın üyeliklerinde Yabancı Uyruklulara Yönelik Koordinasyon Yürütme Şurası oluşturulmuştur. Anılan şuranın kararları, Bakanlar Kurulunun onayından sonra yürürlüğe girebilecektir.¹¹

İran'ın Afgan göçmenlere yönelik politikasını dönemler halinde incelemek mümkündür. Bu bağlamda İslam Devrimi'nin hemen ardından Afgan göçmenlere yönelik benimsenen ilk politika, açık kapı politikası olmuş; bu dönemde gelen Afgan göçmenlere ivedilikle mülteci statüsü verilmiştir.¹² Bu politikaların bir sonucu olarak 1990 yılında İran'daki Afgan göçmen sayısı 3 milyonu aşmıştır. Bu sayı 1996 yılında Taliban'ın ortaya çıkışından önce Afganistan'a geri dönüşlerle azalmışsa da iç savaş ve Taliban'ın 1996-2001 yılları arasındaki varlığı İran'a yönelik Afgan göçlerini yeniden arttırıcı bir etki yaratmıştır. Söz konusu göçlerin artışının temel sebebi olarak iç savaşın yanı sıra Taliban'ın kız çocuklarının eğitimi yasaklaması ve Şii mezhebine mensup Hazaraları katletmesi gösterilebilir. ABD'nin askeri saldırısı da mevcut süreçte yapısal bir değişiklik yaratmamış, aksine ülkedeki güvenlik koşullarını kötüleştirilmiş ve Afgan vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel durumlarının daha da bozulmasına sebep olmuştur.¹³

İran, İslam Devrimi'nin ilk yıllarında Afgan göçmenlere dönük İslam kardeşliği vurgusu üzerinden bir yaklaşım benimsemiştir. Ancak, İran-İrak savaşının sona ermesi ve Afganistan'daki Sovyet işgalinin bitmesiyle İran'ın politikası yeni bir boyut kazanmıştır. İran'ın yeniden imarı ve inşasında insan gücü olarak da kullanılan Afganlar, zamanla artık birer muhacir değil, ülkenin ekonomisi için ciddi bir yük ve sorun olarak görülmeye başlamıştır. Afgan göçmenler toplumdaki dışlanmaya, aşağılanmaya ve ayrımcılığa maruz kalmışlardır.¹⁴ Oysa devrimin ilk yıllarında gelen Afgan göçmenler, muhacirin (muhacirler) olarak isimlendirilmiş ve kendilerine mavi kart (kart-i âbî) ile birlikte İran'da yasal olarak kalma hakkı verilmiştir. Hatta 1992 yılına kadar söz konusu muhacirler, İran vatandaşları gibi sağlık ve gıda sübvansiyonlarından (subsit) yararlandırılmış, ücretsiz ilk ve ortaokul eğitimi almışlardır.¹⁵

SSCB'nin 1989 yılında Afganistan'dan çekilmesi ve bilahare çeşitli mücahit gruplar arasında iç savaşın çıkmasından sonra İran'a sığınmak isteyen Afganlar bu kez evrensel İslami terminolojideki muhacir kavramı ile kategorize edilmemiş, daha nötr bir sözcük olan penâhede veya âvâre (sığınmacı)

11 <https://www.dadgaran.com/Legal-content/> [Erişim Tarihi: 25.03.2020].

12 Mohammad Jalal Abbasi-Shavazi vd., *a.g.e.*, s. 2.

13 Fatimah Sadeghi, "Devlet-i İran ve Muhacirin-i Efgan: Teğyir-i Siyaset ve Tehevol-i Hoviyyet", *Goftegu Dergisi* Tahran, No.50, 2008, s. 7.

14 Mehmet Koç, *a.g.e.*, s. 7.

15 Elisabeth Yarbakhsh, "Reading Derrida in Tehran: Between an Open Door and an Empty Sofreh", *Humanities*, 2018, Vol. 7, No.21, s. 5.

sıfatıyla tanımlanmışlardır. Sovyet işgalinin sona ermesi, İran'ın kendisi için ekonomik, sosyolojik, mezhebi ve demografik sorunlar yaratan Afgan göçmenler meselesini pragmatik bir yaklaşımla bir güvenlik sorunu olarak ele almasına imkân sağlamıştır. Söz konusu dönemde resmi söylemlerde İran ulusu vurgularının ön plana çıkması Afgan göçmenlere verilen kimlik kartlarını da etkilemiştir. Bu dönüşümün bir sonucu olarak BAFIA tarafından Afgan göçmenlere birer yıllık geçici ikamet izni hakkı vererek her yıl ücret ve sigorta mukabili uzatılması gereken Kimlik Tanzim Belgesi - Âmâyiş Kartı (kart-e âmâyiş) verilmeye başlamıştır.¹⁶

Muhammed Hatemi'nin Cumhurbaşkanlığı döneminde (1997-2005) İran'ın göç ve güvenlik politikalarının önceki dönemden farklılaştığı görülmektedir. Bu döneme kategorik anlamda Mahmud Ahmedinejad dönemleri (2005-2013) ile Hasan Ruhani dönemleri (2013-halen) de dahildir. Söz konusu süreçte, İran'ın ekonomik ve güvenlik kaygılarını ön plana aldığı ve sığınmacı sorununu kesin bir biçimde çözmeye odaklandığı görülmektedir. Bu bağlamda Afgan göçmenleri 2001 sonrası dönemde aşamalı olarak Afganistan'a göndermeye başlamış, 2014 yılına kadar yaklaşık 1 milyon Afgan sığınmacıyı BMMYK'nin desteği ile Afganistan'a geri göndermiştir¹⁷ Nitekim ilgili tarihsel döneme ait BMMYK verilerine göre de 2002-2014 yılları arasında 920.161 Afgan göçmen İran'dan Afganistan'a gönüllü geri dönüş (voluntary repatriation) yapmış; ayrıca 1999-2014 yılları arasında İran'daki 13.765 Afgan göçmen güvenli üçüncü ülkelere mülteci olarak yerleştirilmişlerdir (resettlement).¹⁸

İran'daki Afgan göçmenlerin, 1979-2019 yılları arasındaki kırk yıllık deneyimde çoğunlukla yerli nüfusun çalışmak istemediği ağır işlerde, inşaat, hayvancılık gibi sektörlerde ucuz işgücü olarak sigortasız bir biçimde çalıştırıldıkları görülmektedir. İran'daki Afgan göçmenlere, Ulusal İşgücünden Yararlanılmasına Yönelik Devlet Politikaları Bağlamında Yabancı Uyrukluların Çalıştırılmamaları Gerektiğine Yönelik Genelge¹⁹ uyarınca yalnızca dörtlü iş grupları (meşâgil-i çhârgâne) denilen iş sektörlerinde çalışma izni verilmektedir. Söz konusu dörtlü iş grupları; dökümhane fırınları, inşaat işleri, tarım işleri ve diğer

16 Bu bağlamda basın-yayın organlarında bu kartlar için tahsil edilen ücretlerin yüksekliği ve bunun gibi baskı mekanizmalarıyla Afgan mültecilerin ülkelerine geri dönüşe zorlandığına yönelik çeşitli haberler yayımlanmakta; Afgan göçmen dernekleri de bu durumdan şikâyet etmektedirler. Detaylı bilgi için bkz. "Kart-e Âmâyiş ve Moşkolât-ı Pişruy-i Muhâcirin", <http://af.farsnews.com/culture/news/13941020001002> (ayrıca bkz. <http://ehynews.com/4007/>) [Erişim Tarihi: 21.03.2020].

17 Bilgehan Alagöz, Ekber Kandemir, "11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran'ın Afganistan Siyaseti", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Vol. 2, No.2, 2015, s. 127.

18 BMMYK, *Solution Strategy for Afghan Refugees (SSAR), Portfolio of Projects 2015-2016, Islamic Republic of Iran*, (Geneva: The UN Refugee Agency, 2015), s. 2.

19 <https://www.mehrnews.com/news/2334782/> [Erişim Tarihi:21.03.2020].

işler şeklinde tasnif edilmektedir. Bu işlerin tamamı, İranlıların genellikle çalışmak istemedikleri kas gücüne dayalı, emek yoğun ve sosyal güvencesiz işlerdir.²⁰ Bu bağlamda Afgan göçmenler ikamet kartı ve çalışma iznine sahip olsalar bile sadece devlet tarafından izin verilen iş kollarında çalışabilmektedirler.²¹ İran'daki Afgan göçmenlerin güvenlik gerekçeleriyle yukarıda ifade edilen şekilde kademeli olarak gönüllü geri dönüşle ülkelerine gönderilmelerine rağmen İranlı yetkililer, potansiyel işgücü haline dönüşen Afgan göçmenlerin tamamının Afganistan'a geri gönderilmesini tasvip etmemektedirler.²²

Öte yandan, BMMYK verilerine göre Afganistan'a geri dönen Afganların etnik dağılımında, yine bu ülkede sayısal açıdan en büyük dört ırk olan Peştunlar, Tacikler, Özbekler ve Hazaralar ilk dört sırada yer almaktadır. Bu verilere göre Afganistan'a geri dönenlerin %57'si Peştun, %23'ü Tacik, %8'i Hazara, %4'ü Özbek, %2'si Türkmen, %1'i Beluc ve geri kalan %5'i de diğer etnik gruplar oluşturmaktadır.²³ Bu bağlamda Afganistan'da, çok sayıda ülkeye dağılmış olan Afgan uyruklu vatandaşların kendi ülkelerine geri dönüş yapmaları için Muhacirler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığı (Vezaret-i Umur-i Muhacirin ve Avdetkonendegân) adıyla bir bakanlık kurulmuştur. Afganistan İslam Cumhuriyeti Muhacirler ve Geri Dönüş Yapanlar Bakanlığı'nın verilerine göre yurtdışındaki toplam Afgan sığınmacı sayısı, 5.600.000 olup kayıtlı ve kayıtsız Afganlar dâhil olmak üzere Pakistan'da yaklaşık olarak 2.185.000 ve İran'da da yaklaşık 2.460.000 Afgan göçmen yaşamaktadır. Yine aynı verilere göre 2001-2018 yılları arasında toplam olarak 7.169.753 Afgan göçmen Afganistan'a gönüllü ya da zorunlu geri dönüş yapmıştır.²⁴ Anılan bakanlığın en güncel verilerine göre Mart 2002-Şubat 2020 tarihleri arasında Afganistan'a gönüllü/zorunlu geri dönüş yapan Afgan vatandaşlarının toplam sayısı da 10.245.359'a yükselmiştir. Örneğin 2020 yılının ilk ayında tüm dünyadan Afganistan'a geri dönüş yapan 31.538 kişiden 16.153'ü gönüllü geri dönüş yapmışken azımsanmayacak bir orandaki zorunlu geri dönüş sayısı da 15.385 olarak resmi kayıtlara geçmiştir.²⁵

İran'ın göç ve güvenlik politikaları çerçevesinde kendisi için birçok açıdan bir güvenlik sorunu haline gelen Afgan göçmenlerden, kimi zaman İran'ın ulusal askeri güvenliğinin tesisi için yararlandığı da gözlenmektedir. İran'ın askeri güvenliği için Afgan göçmenlerden milis kuvvetler oluşturulmasına da-

20 <https://iranhr.net/fa/articles/2716/> [Erişim Tarihi:27.08.2019].

21 https://www.mcls.gov.ir/icm_content/media/image/2016/08/98952_orig.pdf [Erişim Tarihi: 25.03. 2020].

22 http://www.bbc.com/persian/iran/2013/09/130915_101_afghan_refugees_ahmadimoghadam_police [Erişim Tarihi:21.03.2020].

23 BMMYK, "Solution Strategy for Afghan Refugees (SSAR)," *a.g.y.*, s. 2.

24 <http://morr.gov.af/fa/page/2204> [Erişim Tarihi:24.08.2019].

25 <https://morr.gov.af/index.php/dr/> [Erişim Tarihi: 20.03.2020].

yalı bu politika, İran-İrak Savaşı ve Suriye iç savaşı başta olmak üzere birinci ve üçüncü cumhuriyetler döneminde yoğun bir biçimde uygulanmaya devam etmiştir. Bu yaklaşımlar devrimin ilk yıllarındaki devrim ihracı politikalarıyla paralellik arz etmektedir. Ayrıca devrim ihracı politikalarının (kısmen) zayıfladığı ikinci ve üçüncü cumhuriyet dönemlerinde de söz konusu politikanın devam ettiği gözlenmektedir. Bunun temel nedeni, İran'a yönelik potansiyel saldırıların İran'ın sınırları ötesinde yer alan (Lübnan, Suriye, Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Yemen olmak üzere Lübnan'dan başlayıp Yemen'de biten jeopolitik yay) direniş hattıyla (hatt-ı moqavemet) karşılanması politikalarıdır.²⁶

Bu bağlamda İran İslam Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenlik Yüksek Şurası, Devrim Rehberi Ali Hamaney'in Horasan-ı Rezevi temsilcisi Ayetullah İlmülhüda'nın yabancı uyruklu şehitlerin ailelerine vatandaşlık verilmesiyle ilgili önerisini 2016 yılında kabul etmiş ve bu tarihten itibaren illerde anılan göçmenlere vatandaşlık verilmesiyle ilgili çalışma grupları oluşturulmuştur.²⁷ IRNA haber ajansına göre, İran Parlamentosu 02.05.2016 tarihinde, sekiz yıllık kutsal savunma savaşı (İran-İrak savaşı) veya bu savaştan sonraki dönemlerde yetkili makamlarca verilen görevler çerçevesinde şehit olan yabancı uyruklu şehitlerin eşleri, çocukları ve ebeveynlerine, vatandaşlık başvurusundan sonra en geç bir sene içinde İran vatandaşlığı verilmesi için Ruhani Hükümetine izin vermiştir.²⁸ AA Farsça Haberler Servisi'nin 12.03.2017 tarihinde İran Devrim Muhafızları Ordusuna bağlı yayın organı Cevan gazetesinden yaptığı alıntıya göre²⁹, Devrim Rehberi Hamaney de söz konusu kanunun hızlı bir biçimde uygulanması, başta Fatimiyyun Tugayı³⁰ olmak üzere ilgili şehit ailelerine vatandaşlık verilmesine yönelik girişimlerin hızlandırılmasını ısrarla vurgulamıştır.

Bununla beraber Afganistan Parlamentosu temsilcileri ve yetkili Afgan makamları; İran Parlamentosu, İran hükümeti ve devrim rehberinin yukarıda değinilen girişimlerini yoğun bir biçimde eleştirmiştir. Afgan makamları, söz konusu politikayı, çoğunlukla İran'daki Afgan göçmenlere yönelik olması ve İran adına Suriye cephelerine sürülecek Afgan göçmenlerle bir vekâlet savaşı yürütülmesini amaçlıyor olması sebebiyle uluslararası yasalara aykırı bir yaklaşım olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim İran'daki Afgan göçmen der-

26 İran'ın direniş eksenli siyaseti ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ezgi Uzun "The Axis of Resistance": The Role of Religion in Iranian Foreign Policy (Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2018), 1-360.

27 <https://www.mashreghnews.ir/news/698776/> [Erişim Tarihi: 21.03.2020].

28 <https://www.dw.com/fa-af/> [Erişim Tarihi:24.03.2020].

29 <http://www.jahannews.com/news/507328> [Erişim Tarihi: 08.03.2020]; <https://www.aa.com.tr/fa/769493> [Erişim Tarihi:25.08.2019].

30 Detaylı bilgi için bkz. Rahimullah Farzam & İsmail Sarı, "Fatimiyyun: İran'ın Afgan Milisleri", *Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırmaları Dergisi*, Vol: 6, 2017, ss. 267-290.

nekleri ve bu alanda çalışan aktivistler de son zamanlarda Kudüs Ordusu'na bağlı Afgan göçmenlerden oluşan Fatimiyun Tugayının Suriye'de büyük kayıp vermesi yüzünden³¹ bu milis kuvvetlerin motivasyonlarının artırılması amacıyla anılan kanunun parlamentodan geçirildiğini; oysa anılan şahıslara vatandaşlık verilmesiyle ilgili benzeri bir kanun teklifinin 2015 yılında meclis tarafından reddedildiğini dile getirmektedirler.³²

Son tahlilde 1979-2019 yılları arasındaki kırk yıllık dönemde İran'da sayıları milyonları aşan Afgan göçmenler, İran'ın tüm hükümetleri boyunca sürekli bir sosyopolitik realite olarak varlığını sürdürmüştür. Anılan dönemlerde toplumsal anlamda Afgan göçmenlere yönelik asimilasyon, izolasyon ve entegrasyon gibi çözüm önerileri ve uygulamaları daima gündeme gelmiş; politik anlamda Afgan göçmenler, İran iç ve dış politikasında ulusal ve özellikle direniş ekseninde başta olmak üzere bölgesel güvenlik kaygıları açısından elverişli bir araç olarak kullanılmıştır. İran'ın Afgan göçmenlere yönelik politikaları, birinci cumhuriyet dönemindeki ilk on yıllık süre ile Suriye'deki vekâlet savaşı hariç tutulursa çoğunlukla asimilasyoncu ve izolasyonist politikalarlardır. Anılan savaş dönemlerinde Afgan göçmenlere yönelik toplumsal-politik kabul, uyum ve entegrasyon çabalarının olumlu yönde seyrettiği; diğer dönemlerde ise dışlayıcı, zorla geri dönüşü teşvik politikalarının uygulandığı gözlenmektedir.

2. Türkiye'nin Suriyeli Göçmenler Bağlamında Göç ve Güvenlik Politikaları

Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik yakın dönemdeki üç önemli kitlesel göç; 1988 tarihli Kuzey Irak Kürtlerinin, 1989 Bulgar Türklerinin³³ ve 2011'den günümüze Suriyeli halkların kitlesel akınları olmuştur. Ancak 2011'den bugüne devam eden Suriyeli göçleri; Türkiye'nin iç ve dış politikası üzerindeki etkileri, toplam göçmen sayısı ve kitlesel akınlarının devam etme süresi açısından 1988 tarihli Kuzey Irak Kürtleri ve 1989 Bulgar Türklerinin göç akınlarından net bir biçimde farklıdır.³⁴ 18 Aralık 2010 tarihinde, Tunus'ta başlayan Arap Baharı halk hareketlerinin Suriye'deki yansımaları, ilk kez Mart 2011'de rejim karşıtı gösterilerde gözlenmiştir. Bu toplumsal hareket,

31 <https://www.mei.edu/publications/more-10000-afghans-sent-iran-syria-reported-killed-and-injured> [Erişim Tarihi:11.03.2020].

32 <https://www.dw.com/fa-af/> [Erişim Tarihi:25.03.2020].

33 Türkiye'ye yönelik yakın tarihte gerçekleşmiş göçlerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Nurcan Özgür Baklacioğlu, *Dış Politika ve Göç, Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar* (İstanbul: Derin Yayınları, 2010).

34 Ayhan Kaya, M. Murat Erdoğan (der.), *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), ss. 298-299.

bir iç savaşa dönüşerek Türkiye'ye yönelik kitlesel akınlar ve düzensiz göç dalgalarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. BMMYK'nın 12 Mart 2020 tarihli verilerine göre, Dünyada kayıt altına alınmış toplam Suriyeli sığınmacı sayısı 5.563.951'dir. Ev sahibi ülkeler tarafından alınan toplam Suriyeli sığınmacı sayısında 3.588.131 ile Türkiye birinci sırada yer almaktadır. Türkiye'yi sırasıyla 910.256 sığınmacıyla Lübnan, 656.103 ile Ürdün ve 248.162 ile Irak takip etmektedir.³⁵ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 19.03.2020 tarihi itibarıyla Türkiye'de geçici koruma kapsamında biyometrik kaydı alınmış toplam Suriyeli sığınmacı sayısı 3.587.779'dir.³⁶ Biyometrik kayıtların alınması, Türkiye'de kamu düzeni ve kamu güvenliğinin sağlanması ve kitlesel göç akınlarıyla ülkemize gelmiş Suriyelilerin sağlık, eğitim, sosyal yardım ve benzeri temel haklardan yararlanabilmeleri için zorunluluk arz etmektedir.³⁷

Türkiye'deki ulusal göç mevzuatı; göçle ilgili kanunlar, yönetmelikler, yönergeler, genelgeler, tebliğler ve bu bağlamdaki bakanlar kurulu kararları şeklinde tasnif edilebilir. Ulusal mevzuat çerçevesinde göç ile ilgili olarak; 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) başta olmak üzere 5682 sayılı Pasaport Kanunu, 5543 sayılı İskân Kanunu, 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu gibi bir dizi kanun mevcuttur. Düzenli ve düzensiz göçle ilgili belli başlı yönetmelikler olarak yukarıda anılan kanunlara ilişkin uygulama yönetmeliklerinin yanı sıra YUKK 91. Maddeye istinaden 22.10.2014 tarih ve 29153 sayılı resmi gazete de yayımlanarak yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği, 20.10.2006 tarihli Türkiye'de Oturan Yabancıların Nüfus Kayıtlarının Tutulması Hakkındaki Yönetmelik, 15/01/2016 tarih ve 8375 sayılı Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkındaki Yönetmelik ve 26/04/2016 tarih ve 29695 sayılı Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik gibi bir dizi yönetmelikten söz edilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti mevzuatında 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolünün 1, 30-33, Avrupa Konseyi (EC) Direktifi 2001/551 maddeleri ile 04.04.2013 Tarih ve 6458 Numaralı T.C. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa (YUKK) istinaden; mülteci (Madde 61), şartlı mülteci (Madde 62),

35 <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> [Erişim Tarihi: 23.03.2020].

36 <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> [Erişim Tarihi: 25.03.2020].

37 GİGM-TODAİE, *Türkiye'ye Yönelik Kitlesel Akınlar: Türkiye'nin Örnek Uygulamaları ve Liderliği, Uygulanan Politikalar...* (Ankara: TC İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2015), s. 37.

ikincil koruma (Madde 63) ve geçici koruma (Madde 91) şeklinde tanımlanmış dört farklı uluslararası koruma kategorisi söz konusudur. Avrupa Konseyi'nin (EC 2001/551 Sayılı) Direktifine istinaden, Kitlesel sığınma durumları için özetle; kitlesel bir akın söz konusu olduğunda en azından geçici sığınma hakkı verilmelidir; ilgili devlet, yük paylaşımı ilkesi gereğince diğer devletlerden ve BMMYK'dan yardım talep edebilir. Türkiye Cumhuriyeti, Ekim 2014'te, kitlesel göç akınları ile Türkiye'ye sığınmış ve sığınacak tüm Suriyeliler için resmi geçici koruma ilan etmiştir. YUKK 91. Maddede ifade edilen geçici koruma çerçevesinde; Suriye'deki durumun ciddiyetini koruması ve sığınmacıların ülkelerine güvenli dönüşlerine imkân verecek koşulların henüz sağlanamamış olması nedeniyle Suriyeli yabancılara hiçbir ön koşul aranmadan geçici koruma sağlanmaktadır.³⁸ Bu bağlamda ilgili geçici koruma, kitlesel olarak sınırlara gelen Suriyelileri zorla geri göndermemeyi ve Türkiye'de kalış sürelerinin sınırlandırılmamasını garanti altına almaktadır.

Türkiye'de düzensiz göç bağlamındaki faaliyetler; 04.04.2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile kurulmuş olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün eşgüdümünde,³⁹ Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı ve ilgili diğer kurumlarla işbirliği içinde icra edilmektedir. 6458 sayılı Kanun'un 103. Maddesine göre görevleri, göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek⁴⁰ şeklinde tanımlanmıştır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün bir protokolle ilgili kurum olarak görevlendirilmesinden önce, Suriye operasyonundan sorumlu olan temel resmi kurum, Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) idi.⁴¹ Bütün bu çerçevenin içinde, AB uyum sürecinin Türkiye'nin sığınma, sığınmacı ve mülteci, göç ve göçmenlerle ilgi politika ve uygulamalarını dönüştürdüğünü söylemek mümkündür.⁴²

Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriye iç savaşının ilk yıllarında Suriye'den gelen kitlesel göçmen akınlarına yönelik göç ve güvenlik politikaları için, politika yapımcılarının farklı olduğu dört temel dönem söz konusudur. Bu dö-

38 *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)*, (Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017) Yayın No: 20, s. 41.

39 Söz konusu Kanun, 11.04.2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış ve aynı gün Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

40 <http://www.goc.gov.tr> [Erişim Tarihi: 11.07.2019].

41 T.C. İçişleri Bakanlığı GİGM-Göç Politika ve Projeleri Dairesi Başkanlığı, *2016 Türkiye Göç Raporu*, (Ankara: GİGM Yayınları, 2017), Yayın No: 40, s. 56.

42 Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ö.Faruk Gençkaya, *a.g.e.*, s. 65.

nemler; Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlık, Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanlığı yaptığı Birinci Dönem (2011-Ağustos 2014), Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı, Ahmet Davutoğlu'nun Başbakanlık yaptığı İkinci Dönem (Ağustos 2014- Mayıs 2016), Binali Yıldırım'ın Başbakanlık yaptığı Üçüncü Dönem (Mayıs 2016- Haziran 2018) ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle tek politika yapıcısı olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olduğu 2018 ve sonrasını kapsayan Dördüncü Dönem (Haziran 2018 – halen) olarak sınıflandırılabilir. Anılan dört dönemde Suriyeli göçmenler kaynaklı dönemsel göç ve güvenlik sorunları karşısında, ilgili politika yapıcılarının farklı söylem ve uygulamaları söz konusudur. Bu dört temel dönemdeki politika yapıcılarının yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlikle ilgili en üst koordinasyon kurulu olarak Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) aldığı kararlardan da söz etmek gerekmektedir. MGK, iki ayda bir gerçekleştirdiği toplantılarda devletin varlığı, bekâsı ve güvenliği açısından 2011'den günümüze ciddi tehditler oluşturan Suriye kaynaklı kitlesel göç akınları bağlamında tedbirler almak amacıyla düzenli basın açıklamalarında bulunmaktadır.⁴³

MGK'nın 2011-2019 yılları arasındaki genel kurul toplantılarına bakıldığında Suriye kaynaklı kitlesel göçlerin ulusal güvenlik çerçevesinde ele alındığına yönelik ifadelerin ilk kez 28 Nisan 2011 tarihli toplantı ve sonrasındaki bildirimlerde yer almaya başladığı görülmektedir. Toplantı bitiminde yayımlanan bildirimde; dost ve kardeş Suriye'de toplumsal olayların tırmanmasından ve yaşanan can kayıplarından duyulan derin kaygı ve üzüntü dile getirilmiş, Suriye halkının siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki meşru taleplerinin karşılanması için gerekli reformların hayat geçirilmesi, Suriye yönetimi güvenlik güçlerinin halka yaklaşımlarında azami duyarlılık göstermesi gerektiği vurgulanmış; bu çerçevede dost ve kardeş Suriye'de toplumsal barış ve istikrarın tesis edilebilmesi, şiddetin sona erdirilmesi ve can güvenliği ile temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması için gerekli adımların ivedilikle atılması yönündeki çabaların taşıdığı önemin altı çizilmiştir.⁴⁴

MGK'nın 27 Haziran 2011 tarihli toplantısında da bir öncekine benzer vurgular yapılmış, toplantıda ayrıca insani mülhazalarla ve geçici olarak Türkiye'ye kabul edilen Suriye vatandaşlarının karşılanması amacıyla yürütülen

43 MGK gerçekleştirilen anayasal ve yasal son değişikliklerle, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında, Cumhurbaşkanı Yardımcıları, Adalet, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarından kurulmakta ve toplantılarında, karşılıklı fikir alışverişi ile milli güvenliğe ilişkin sorunların en üst seviyede görüşüldüğü ve tartışıldığı bir ortam sağlamaktadır. <https://www.mgk.gov.tr/index.php/milli-guvenlik-kurulu/genel-bilgi> [Erişim Tarihi: 11.07.2019].

44 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-nisan-2011-tarihli-toplantı> [Erişim Tarihi: 15.09.2019].

faaliyetlerin gözden geçirildiği dile getirilmiştir.⁴⁵ 18 Ağustos 2011 tarihli bildiri de beş aydır sürmekte olan toplumsal olaylarda can kayıplarının artarak sürmesinden duyulan endişe belirtilerek Suriye halkının meşru talepleri doğrultusunda demokratik bir siyasi değişim ve dönüşümün gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁶ MGK, 27 Ekim ve 28 Aralık 2011 tarihli ve 2012 Şubat-Nisan ve Haziran toplantılarında, uluslararası toplumun Suriye'deki olaylara seyirci kalmaması gerektiğini ve şiddet ortamından kaçarak Türkiye'ye sığınan Suriye vatandaşlarının durumunu daha net ifade etmiş; Ağustos toplantısında Suriye'deki otorite boşluğunu istismar etmek isteyecek terörist unsurların yanı sıra ülkedeki çatışma ortamından kaynaklanan ulusal güvenliğe yönelik tehdit ve risklerin bertaraf edilmesine yönelik hassasiyetine dikkat çekmiştir.⁴⁷

Yukarıda tasnif edilen birinci dönemde başbakanlık görevini üstlenmekte olan Recep Tayyip Erdoğan, 15.07.2012 tarihinde AK Parti Kocaeli 4. Olağan İl Kongresi'ndeki konuşmasında, daha sonraki demeçlerinde de sık sık dile getireceği üzere Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye kabulünde kardeşlik ve misafirlik söylemlerine vurgu yaparak o tarih itibariyle kırk bini aşkın Suriyelinin Türkiye'de misafir olduğunu belirtmiştir.⁴⁸ Birinci dönem boyunca politika yapımcıların Suriye krizinin kısa sürede sonuçlanacağı ve Suriyeli muhacir misafirlerin kısa sürede ülkelerine güvenle döneceklerine yönelik iyi niyetli öngörülerine ve bu doğrultudaki politikalarına rağmen birinci dönem sonuna kadar yani Ağustos 2014 itibariyle Türkiye'deki sığınmacı sayısı göç idaresi verilerine göre 1,5 milyonu aşmıştır (1.519.286).⁴⁹

Türkiye'nin Suriye'den gelen kitlesel göçmen akınlara yönelik göç ve güvenlik politikaları bağlamındaki ikinci dönem (Ağustos 2014-Mayıs 2016), birinci dönemdeki göreceli sakinliğe karşın Rusya ile uçak düşürme krizi gibi çeşitli uluslararası krizlerin yaşandığı bir dönemdir. 2014 yılı MGK toplantılarının tamamında; Suriye'de devam eden çatışma ortamının Türkiye'nin ve bölgenin güvenlik ve istikrarına yönelik yansımaları, Irak ve Suriye'deki IŞİD ve diğer terör örgütleriyle mücadele çerçevesinde değerlendirilmiştir.⁵⁰ 2015 yılı MGK bildirilerinde Türkiye'deki sığınmacıların durumu, Suriye'de demografik yapının değiştirilmesi, uluslararası kamuoyunun Suriye krizine olan duyarlılığı, Suriye sınır güvenliği için Türkiye'nin aldığı tedbirler dile geti-

45 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/27-haziran-2011-tarihli-toplantı> [Erişim Tarihi: 21.08.2019].

46 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/18-agustos-2011-tarihli-toplantı> [Erişim Tarihi: 12.09.2019].

47 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-agustos-2012-tarihli-toplantı> [Erişim Tarihi: 03.09.2019]

48 <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/07/15/katliamlar-eli-kanli-rejimin-gidisinin-ayak-sesleridir> [Erişim Tarihi: 24.04.2019].

49 <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> [Erişim Tarihi: 25.03.2020].

50 <http://www.namehaber.com/haber/turkiye/485291-abdullah-gulun-katildigi-son-mgk-toplantısında-irak-suriye-ve-gazze-gorusuldu> [Erişim Tarihi: 15.10.2019].

rilmiş; Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye yönelik Suriyeli mülteci akınına olan duyarsızlığı, uluslararası toplumun Türkiye'deki Suriyeli mültecilerle ilgili adil bir yük paylaşımı içine girmesi gerektiği ifade edilmiştir. 18 Aralık 2015 tarihli MGK toplantısında, Rusya'nın Suriye'deki rejimle birlikte yürüttüğü faaliyetler ile bu faaliyetlerin mülteci konusu dâhil yol açtığı insani sorunlar dile getirilerek, Rusya'nın Türkiye'nin meşru tutumuna karşı gösterdiği tavrın kabul edilemezliğine ve Türkiye'nin bu durum karşısında aldığı-alacağı tedbirlere vurgu yapılmıştır.⁵¹ 2015 yılında Türkiye'de İçişleri Bakanlığı tarafından Suriyeli düzensiz göçmenler bağlamında yayımlanan Düzensiz Göç Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planında da stratejik öncelikler çerçevesindeki tedbirler belirlenmiştir. Stratejik önceliklerde; düzensiz göçün önlenmesi, düzensiz göçle ilgili sistematik veri toplamının geliştirilmesi ve düzensiz göç kapsamındaki organize suçlarla mücadele tedbirlerinin güçlendirilmesi gibi temel politika tavsiyeleri belirlenmiştir. Söz konusu ulusal eylem planında işbirliği yapılacak kurum ve kuruluşlar ile kurumsal yapı ve araçlara da değinilmiştir.⁵²

Üçüncü Dönem (Mayıs 2016- Haziran 2018 arası) MGK toplantılarında Suriye kaynaklı göç ve güvenlik sorunları kapsamında Suriye'deki iç savaşın Türkiye'deki terör olaylarına⁵³ zemin hazırladığı vurgusu dikkat çekicidir.⁵⁴ 28 Eylül 2016 tarihli MGK toplantısında, Suriye sınırında bir terör koridoru oluşmaması için Türkiye tarafından başlatılan Fırat Kalkanı Operasyonu'nun sınır güvenliğini sağlamak ve bölgede yaşayanların can ve mal güvenliğini temin etmek amacıyla yapıldığı ilan edilmiş, Suriye krizi başladığından itibaren sınırın her iki tarafında mağdurlar ve mazlumlara her türlü insani yardımı yapan Türkiye'nin bu tavrını ilerleyen dönemde de sürdüreceği belirtilmiştir.⁵⁵ 30 Kasım 2016 tarihli MGK toplantı tutanağında Suriye halkı ve bölgedeki vatandaşların güvenliği için terörist PKK/PYD-YPG unsurlarının terör koridoru oluşturma hedeflerine izin verilmeyeceği vurgulanmıştır.⁵⁶ 31 Ocak 2017 tarihli toplantı tutanağında Suriye'de gerçekleştirilen ateşkesin korunması ve güçlendirilmesi ile Astana toplantısı⁵⁷ ele alınarak Türkiye'nin siyasi geçiş sürecinin başlatılmasına yönelik çabalarını ve insani sorumluluklarını yerine ge-

51 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/18-aralik-2015-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 21.09.2019].

52 TC İçişleri Bakanlığı GİGM, *Türkiye Düzensiz Göç Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı*, (Ankara: GİGM Yayınları, 2015), ss. 1-35.

53 Bu dönem Türkiye'de özellikle büyük şehirlerde yoğun terör saldırıları olmuştur.

54 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/26-mayis-2016-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 25.09.2019].

55 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-eylul-2016-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 27.09.2019].

56 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-kasim-2016-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 02.10.2019].

57 Türkiye ve Rusya'nın girişimleriyle 23 Ocak 2017'de Türkiye, Rusya ve İran'ın katılımıyla Astana'da düzenlenen Suriye görüşmeleridir.

tirmeye devam edeceği kaydedilmiştir.⁵⁸ 29 Mart tarihli toplantı tutanağında ülkenin sınır güvenliğini sağlamak, DEAŞ terör örgütünün tehdit ve saldırılarını önlemek ve yerinden edilmiş Suriyelilerin ülkelerine dönüşlerine imkân vermek amacıyla yürütülen Fırat Kalkanı Harekâtı'nın başarıyla sonuçlandığı ilan edilerek, insani yardım ihtiyacının acilen çözülmesi için terörden arındırılmış bölgelerin şart olduğu vurgulanmıştır.⁵⁹

Mayıs 2017 tarihli MGK toplantısında Türkiye'nin Suriye ihtilafına siyasi çözüm bulmak için Rusya Federasyonu ve İran ile birlikte tesis etmeye çalıştığı çatışmasızlık bölgelerinin insani ve siyasi açıdan bölge barışına katkı sağlayacağı belirtilmiş, Fırat Kalkanı Harekâtı ile DEAŞ terör örgütünden temizlenen bölgelerin yaşanılabilir hale gelmesiyle yüz bini aşkın Suriyelinin ülkelerine geri döndüğü dile getirilmiştir.⁶⁰ Ekim 2017 tarihli MGK toplantısında TSK unsurlarının İdlib'te gerginliği azaltma görev gücü kapsamında yürüttüğü harekâta değinilmiş, Suriye'de kalıcı barışı tesis etmek amacıyla Astana mutabakatı çerçevesinde görev yapan unsurların İdlib çatışmasızlık bölgesindeki görevini başarıyla sürdürdüğü ifade edilmiştir.⁶¹ Kasım 2017 tarihli MGK toplantısında da Astana toplantılarında alınan kararların sürece ve barışı tesis etme gayretlerine olumlu katkı sağladığına dikkat çekilmiş; PKK/PYD-YPG terör örgütünün Suriye'nin kadim demografik yapısını, örtülü etnik temizlik yaparak bozması ve toprak edinme çabalarının uluslararası hukuka ve insan haklarına aykırı olduğu, Türkiye'nin kendi güvenliğini sağlamak amacıyla özellikle sınır bölgesinde gereken her türlü tedbiri almaya devam edeceği vurgulanmıştır.⁶²

2018 yılına gelindiğinde Suriye iç savaşındaki karışıklığın devam ettiği ve Türkiye'nin bu bağlamda daha önceden dile getirdiği argümanlar çerçevesinde eski pozisyonunu koruduğu görülmektedir. 20 Ocak 2018 tarihi itibarıyla TSK, ÖSO'ya bağlı birliklerle Zeytin Dalı Harekâtı'nı başlatmıştır. Zeytin Dalı Harekâtı'ndan sonra Mart 2018 tarihinde toplanan ilk MGK toplantısında anılan operasyonun gerekçesi; “ülkemize yönelik saldırılar gerçekleştiren teröristleri etkisiz hale getirmek, Türkiye'nin hudut güvenliğini sağlamak, bölgesel ve küresel barışa katkıda bulunmak, yerlerinden edilmiş Suriyelilerin yurtlarına geri dönüşlerini temin etmek ve Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasına yardımcı olmak”⁶³ şeklinde ifade edilmiştir. 17 Nisan ve

58 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/31-ocak-2017-tarihli-toplantı> [Erişim Tarihi: 03.10.2019].

59 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/29-mart-2017-tarihli-toplantı> [Erişim Tarihi: 03.10.2019].

60 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/31-mayis-2017-tarihli-toplantı> [Erişim Tarihi: 05.10.2019].

61 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/16-ekim-2017-tarihli-toplantı> [Erişim Tarihi: 05.10.2019].

62 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-kasim-2017-tarihli-toplantı> [Erişim Tarihi: 08.10.2019].

63 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-mart-2018-tarihli-toplantı> [Erişim Tarihi: 09.10.2019].

30 Mayıs 2018 tarihli MGK toplantı tutanaklarında da benzer vurgular söz konusudur.⁶⁴

Suriye kaynaklı kitlesel göçler bağlamında Türkiye Cumhuriyeti'nin göç ve güvenlik politikalarındaki Dördüncü Dönem, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle tek politika yapıcısı olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın başkan olduğu 2018 ve sonrasını kapsayan dönem (Haziran 2018 – halen) olarak tasnif edilebilir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi seçiminden sonra gerçekleştirilen ilk MGK toplantısında Suriye'de terör örgütlerinin etkinlik gösterdiği bölgelerin bir an önce güvenli hale getirilmesine ve bölge halkının evlerine dönüşünü hızlandırmaya yönelik somut adımlar atılmaya başlanacağı vurgulanmıştır.⁶⁵

7 Eylül 2018'de, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımlarıyla İran'da gerçekleştirilen İdlib Üçlü Zirvesi'nin ortak basın toplantısında Erdoğan, sekiz yıllık Suriye krizi sürecinde Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılara yaklaşımını ve bu bağlamdaki göç ve güvenlik politikalarına değinmiş; Suriyeli mültecilerin ülkelerine geri dönüşü konusunun ele alındığını, 3,5 milyonu aşkın Suriyeliye ev sahipliği yapan Türkiye'nin mültecilerin gönüllü ve güvenli biçimde geri dönüşlerine ilke olarak olumlu yaklaştığını, bunun için BM ile eşgüdüm sağlanmasının sahada ve siyasi süreçte elverişli şartların oluşturulmasının zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Tüm uluslararası toplumun bu sorumluluğu taşıması gerektiğinin altını çizerek mümkün olduğunca müşterek bir şekilde Suriye'den olabilecek göçü engellemenin önemine dikkat çekmiştir.⁶⁶ İdlib Üçlü Zirvesi'nden sonra gerçekleştirilen 20 Eylül 2018 tarihli MGK toplantısında; Türkiye'nin Suriye'de yıllardır süren insanlık dramına yenilerinin eklenmesini önlemek ve barışa katkı sağlamak amacıyla Astana Süreci doğrultusunda İdlib çatışmasızlık bölgesine 12 gözlem noktası kurduğu ve Cenevre ile Astana süreçlerinin yanı sıra Rusya ile Soçi'de varılan mutabakatın başarısı için samimi gayret gösterdiği ifade edilmiştir. Ayrıca Suriye krizinin çözümü konusunda uluslararası toplum, siyasi ve insani sorumluluklarını daha hızlı ve etkin bir şekilde yerine getirmeye davet edilmiştir.⁶⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriye krizine yönelik göç ve güvenlik politikaları bağlamında tasnif edilen dört dönemin ilk ikisine nazaran üçüncü ve

64 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/17-nisan-2018-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 09.10.2019] ;

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-mayis-2018-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 09.10.2019].

65 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-temmuz-2018-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 10.10.2019].

66 <https://www.haberler.com/cumhurbaskani-recep-tayyip-erdogan-11213769-haberi/>[Erişim Tarihi: 11.09.2019]

67 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/20-eylul-2018-tarihli-toplanti> [Erişim Tarihi: 09.10.2019].

dördüncü dönemlerde Türkiye'nin daha proaktif bir yaklaşım sergilediği ve terörü içerde değil ülke sınırları dışında karşılamaya yönelik Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı gibi operasyonlar gerçekleştirmiş olduğu görülmektedir. Söz konusu son iki dönemde Türkiye Cumhuriyeti, Suriye İç Savaşı ve kitlesel göç akınları kaynaklı güvenlik sorunları bağlamında Suriye içinde gerçekleştirdiği operasyonlarının gerekçesini MGK toplantılarında da ifade edildiği üzere Türkiye'nin terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkı ve yerinden edilmiş bölge halkının evlerine güvenli geri dönüşlerinin temin edilmesi olarak ilan etmiştir.

Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılar bağlamındaki göç ve güvenlik politikaları her ne kadar dört farklı döneme tasnif edilmişse de geçen yaklaşık 10 yıllık sürede makro seviyede bir sürekliliğin söz konusu olduğu görülmektedir. Nitekim Prof. Dr. Adem Esen ve Mehmet Duman editörlüğünde hazırlanan Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler adlı çalışmada Türkiye'nin zorunlu göçe maruz kalan Suriyelilere yönelik politikaları hakkında makro seviyede üç görüş öne çıkmıştır: Bunlardan birincisi; Türkiye'nin sürecin en başından beri Suriyeli göçmenlere yönelik uygulamakta olduğu açık-kapı politikasının, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 14. Maddesinde ifadesini bulan norma, Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerine ve Türkiye ile Suriye vatandaşları arasında var olan ortak geçmişe uygun olmasına binaen desteklenmesi gerektiğidir. İkincisi; göç dalgasının yol açtığı menfi sonuçların bertaraf edilmesinde, sorunu geçici bir sorun olarak değil, kalıcı bir sorun olarak tanımlayan bir paradigma izlenmesinin zorunlu olduğudur. Üçüncüsü ise; sorunların etkin çözümüne yönelik kamu politikalarının takip edileceği varsayımı ile Suriyeli göçmenlerin toplumsal entegrasyonu sayesinde Türkiye'nin, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile olan ekonomik ve kültürel ilişkilerini daha fazla güçlendireceği ve kriz sonrası dönemde Suriye'nin ekonomik ve toplumsal yapılanmasına katkı sağlayacağıdır.⁶⁸

3. Türkiye ve İran'ın Göç ve Güvenlik Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi

Türkiye ve İran, farklı dönemlerde gerçekleşmekle birlikte sınır komşularından benzer sebeplere dayalı düzensiz göç dalgalarına maruz kalmıştır. Söz konusu bu durum, güvenlik sorununa dönüşmüş, her iki ülkenin göç ve güvenlik politikaları oluşturmasına sebep olmuştur. İki ülke benzer konudaki deneyimlerini ortak sınır paylaşımı olmayan komşuları üzerinden yaşasalar

⁶⁸ Adem Esen ve Mehmet Duman (ed.), *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, (İstanbul: WALD Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı, 2016), ss. 215-216.

da birbirleriyle sınır komşusu olmaları sebebiyle kitlesel göç akınlarına bağlı sorunlar karşısında işbirliğine ihtiyaç duymuştur. Dolayısıyla İran ve Türkiye'nin düzensiz göç karşısında geliştirdikleri politikaların mukayesesi oldukça önemlidir. Bu bağlamda, İran ve Türkiye'nin sırasıyla 1979-2019 yılları arasında Afganistan ve 2011-2019 arası Suriye kaynaklı yaşadıkları kitlesel göç akınları kapsamında geliştirdikleri göç ve güvenlik politikalarının karşılaştırmalı analizi neticesinde benzeşen ve ayrışan noktalar tespit edilmiştir. Bunlar özetle aşağıdaki çıkarımlardır:

a) Makro düzeydeki bir karşılaştırmada; Ayetullah Humeyni'nin aktif politika yapıcısı olarak belirleyici olduğu ilk on yıllık Birinci Cumhuriyet dönemi boyunca İran'ın Afgan göçmenlere yönelik göç ve güvenlik politikalarının, Türkiye'nin yaklaşık on yıllık Suriye krizine yönelik politikalarıyla büyük oranda benzeştiği görülmektedir. Her iki dönemde de iç kamuoyu ve dış dünyaya verilen politik ve ideolojik mesajlar, evrensel İslam kardeşliği, İslam ümmetinin vahdeti ve özellikle İslami terminolojideki muhacir ve ensar söylemleri ile iki örnek vaka kaynaklı kitlesel göç akınlarına yönelik uygulanan açık kapı ve geri göndermeme politikaları büyük benzerlikler göstermektedir. Yine Afgan ve Suriyeli göçmenlere her iki ülke tarafından verilen geçici koruma kimlikleri (İran'da mavi kart) ile sunulan sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler, maddi yardım ve sübvansiyon gibi uygulamalarda da paralellikler söz konusudur.

b) Makro düzeyli sayısal bir kıyaslamada İran'dan 40 yıllık süreçte gönüllü geri dönüş yapan Afgan göçmen sayısı yaklaşık olarak 1 milyon olduğu görülmekte; zorunlu olarak sınır dışı edilen Afgan göçmen sayısı da toplam geri dönüş sayısının %44'üne karşılık gelmektedir.⁶⁹ Türkiye'den yaklaşık olarak 10 yıllık bir süreçte gönüllü geri dönüş yapan Suriyeli sığınmacı sayısının yaklaşık 371.000 (16.12.2019 itibariyle)⁷⁰ seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu değerler arasında, her iki ülkenin tecrübe ettiği yıllara göre dörtte birlik yaklaşık bir oran söz konusudur. İran ve Türkiye'de geçici barınma merkezlerinde kalan/kalmayan Afgan ve Suriyeli sığınmacıların oranının da büyük oranda benzeştiği görülmektedir: İran'da barınma merkezlerinde kalan Afgan sığınmacılar, toplam sığınmacı sayısının yalnızca %3'ünü oluşturmaktadır. Geri kalan %97'lik kesim İran'da yerleşim yerlerine dağılmış bir halde yaşamaktadır.⁷¹ Türkiye'de de biyometrik kaydı yapılmış Suriyeli sığınmacılar-

69 https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/refugee_and_returnee_chapter_response_strategy_-_12_mar_2017.pdf [Erişim Tarihi: 25.03.2020].

70 "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: 371 bin Suriyeli güvenli şekilde geri döndü", *Anadolu Ajansı*, 16.12.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/disisleri-bakani-cavusoglu-371-bin-suriyeli-guvenli-sekilde-geri-dondu/1675403> [Erişim Tarihi: 10.03.2020].

71 BMMYK, "Solution Strategy for Afghan Refugees (SSAR)", s. 2.

dan geçici barınma merkezlerinde bulunanlar/bulunmayanlar yaklaşık olarak %2 ve %98 değerlerinde seyretmektedir.⁷² Söz konusu benzer oran, 40 yıllık süreçte İran'daki maksimum göçmen sayısı ile günümüzdeki göçmen sayısı arasındaki fark üzerinden doğrulanabilir. Halen Türkiye'nin, Suriyeli sığınmacılar konusunda sayısal olarak İran'ın maksimum Afgan göçmen sayısına sahip olduğu ilk on yılın bir benzerini deneyimlediği görülmektedir. Bu oranlar değerlendirildiğinde, Türkiye'deki yaklaşık 10 yıllık değerlerin İran'daki Afganistan örnek vakasına ilişkin 40 yıllık sürecin ilk çeyreğindeki sayısal değerlerle paralellikler arz ettiği gözlenmektedir.

c) İki örnek vaka, İran ve Türkiye'de insan hakları, toplumsal düzen ve dış ilişkiler çerçevesinde birer insani, toplumsal, ulusal ve uluslararası sorun olarak ele alınmakta; politik, ekonomik, demografik, psikolojik ve benzeri bir dizi değişim ve dönüşümlere sebebiyet vermektedir. Anılan örnek vakalar, İran ve Türkiye'nin egemenlik hakları ve göç yasalarının ihlal edilmesi, sınır güvenliklerinin tehlikeye atılması, yabancı terörist savaşçılar, uyuşturucu madde, insan ve silah kaçakçıları gibi organize suç örgütlerinin zararlı faaliyetlerine sebep olması açısından ciddi tehditler yaratmaya devam etmektedir. Bu bağlamda İran ve Türkiye her şeyden önce devletin sınırlarını, ülke topraklarındaki yabancıların ikamet statülerini ve yabancıların çalışma izinlerine ulaşımını kontrol altına almaya çalışmış; sınır kontrolleri ve yasadışı göçlere yönelik kontrolleri arttırarak göç bağlamında güvenlik, vize politikası, ikamet ve çalışma izinlerine yönelik politikaları düzenlemiştir.

d) Hem Türkiye'de hem de İran'da uluslararası mevzuatın temelini BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü oluşturmaktadır. Söz konusu sözleşme ve protokol, İran tarafından Türkiye'den yaklaşık 8 yıl sonra, 15 Haziran 1976'de imzalanmıştır. İran, BM Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nü İslam Devrimi öncesinde imzalamış; Türkiye'nin mültecilik ve şartlı mültecilik için koyduğu coğrafi şerhe benzer bir yaklaşımla anılan sözleşmenin 17 (ücretli istihdam), 23 (sosyal yardımlar), 24 (iş mevzuatı ve sosyal güvence) ve 26 (seyahat özgürlüğü) numaralı maddelerini tavsiye niteliğindeki maddeler olarak kabul ettiğini ilan etmiştir.⁷³ Her iki ülkenin kendi topraklarında geçici koruma sağladığı yüksek sayıdaki göçmene karşın BMMYK'nın kitlesel göç akınlarıyla ilgili mevzuatın öngördüğü yük paylaşımını gerekli şekilde üstlenmediği yönündeki eleştiri, İran ve Türkiye'nin dünya kamuoyunda sık sık dile getirdikleri argümanlardan biri olmuştur.

72 <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> [Erişim Tarihi: 24.03.2020].

73 Mohammad Jalal Abbasi-Shavazi vd., *a.g.e.*, s. 5.

e) Her iki örnek vakada, İran ve Türkiye'ye yönelik göç dalgaları ev sahibi ülkelerin ekonomilerini olumsuz etkileyerek sosyal problemlere yol açmıştır. Hem İran hem Türkiye'de hükümetlerin, anılan göçmenlere barınma, eğitim, sağlık, iş imkânı ve ulaşım hizmetleri sağlaması zaman zaman yerel huzursuzluklara yol açabilmiştir. Her iki ülkeye gelen sığınmacılarla yerel toplum arasında çok büyük etno-dini ve dilsel-kültürel farklılıklar olmamasına rağmen, kültür veya dil farklılıkları da ev sahibi ülkeler için potansiyel tehditlerden biri olmaya devam etmektedir. Yine her iki ülkedeki söz konusu sığınmacılar için; silahlı saldırılar, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi suçlar işlemeleri, devletler ve/veya devlet dışı aktörlerce manipüle edilerek ev sahibi ülke hükümetine karşı silahlı muhalefet ve terör örgütlerine katılmaları ve böylelikle ilgili devletin güvenliğine ciddi bir tehdit oluşturmaları gibi bir potansiyel her zaman için mevcuttur.

f) İran ve Türkiye'deki iki örnek vaka, her iki ülkeyi de Afganistan ve Suriye iç savaş ortamının yarattığı terör ve suç organizasyonları, kaçakçılar ve istihbarat servislerinin dahil olduğu bir alana dönüştürmüştür. Türkiye özelinde Suriye'deki iç savaş ortamı; suç organizasyonları ve kaçakçıların yanı sıra Hizbullah, Cepheti'n-Nusra (HTŞ), İŞİD (DAEŞ), PKK, PYD (askeri kolu YPG) ve benzeri birçok terör örgütü ile terörü uluslararası sistemde Türkiye'ye karşı bir baskı aracı olarak kullanmak isteyen devletler için elverişli bir ortam yaratmıştır. Bu bağlamda Suriye'den Türkiye'ye düzenli ve düzensiz göç yöntemleriyle silahsız veya silahlı giriş yapan bir yabancı terörist savaşçılar (YTS) olgusunun varlığı da göz ardı edilmemelidir. Ayrıca daha önceden terör vb. herhangi bir suçta bulaşmamış yasadışı göçmenler de yasal bir korumaya sahip olmadıkları için suç örgütleri veya terörist gruplar tarafından kolayca kullanılabilirler.

g) Hem İran hem Türkiye'de özellikle ekonomik ve siyasal kriz dönemlerinde Afgan ve Suriyeli göçmenlerin, hedef ülke vatandaşları tarafından algılanma biçimlerinin genel itibarıyla olumsuz olduğu gözlenmektedir. Bunların başında göçmenlerin ulusal birlik ve bütünlüğe karşı tehdit oluşturdukları, ülke vatandaşlarının işlerini ellerinden aldıkları, terörist oldukları, sınırları yasa dışı yollarla geçerek devletin düzen ve güvenliğini hiçe saydıkları, kaçakçılık yaptıkları, düzensiz göçün ulusal kimliği tehdit eden bir olgu olduğu gibi yargılar gelmektedir. Dolayısıyla İran ve Türkiye'deki her iki örnek olay bağlamındaki göçlerin; bireysel, toplumsal, ekonomik ve politik tehditler sebebiyle iç kamuoyunda bir güvenlik sorunu olarak algılandığı, bu türden güvenlikçi yaklaşımların zaman zaman ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi politik akımları beslediği de görülmektedir.⁷⁴

74 Bu konuda gerçekleştirilmiş bir dizi alan araştırması ve rapor için bkz.: M. Murat Erdoğan, *Türkiye'deki*

h) İran ve Türkiye’de anılan sığınmacılara yönelik eğitim imkânları karşılaştırıldığında Türkiye’deki Suriyeli sığınmacıların eğitim açısından İran’daki Afgan sığınmacılardan daha avantajlı durumda oldukları görülmektedir. İran örnek vakasında, başta Afgan göçmenler olmak üzere İran’daki sığınmacı çocukların, birinci cumhuriyet döneminin (İran-İrak Savaşı) bitiminden 2015’e kadar eğitim hakkından yararlanamadıkları görülmektedir. Suriye’deki vekâlet savaşında Afgan sığınmacılardan oluşan Fatimiyyun Tugayı’nın İran adına ağır kayıplar vermesine rağmen sığınmacı çocuklarının eğitim hakkından yararlanamamalarına, Ali Hamaney’in 17 Mayıs 2015 tarihli rehberlik emrine kadar son verilmemiştir.⁷⁵ 2018 yılı itibariyle İran okullarında yaklaşık olarak 450.000 Afgan öğrenci eğitim imkânlarından yararlanmaktadır.⁷⁶ Oysa Türkiye’de Suriyeli sığınmacılara yönelik eğitim-öğretim imkânları ile ilgili baştan beri herhangi bir kısıtlama söz konusu olmamıştır.⁷⁷ Milli Eğitim Bakanlığı’nın en güncel verilerine göre Türkiye genelinde öğrenim gören toplam Suriyeli sayısı 600.000’i aşmaktadır.⁷⁸

i) İran ve Türkiye’de Afgan ve Suriyeli göçmenlerin, bu ülke vatandaşlarının işlerini ellerinden aldıklarına dair toplumsal algı ve değerlendirmeler söz konusudur; ancak göz ardı edilen bir gerçeklik var ki o da ciddi bir emek sömürsünün var olduğudur. Bu bağlamda, İran’daki Afgan göçmenlerle ilgili genelgeye göre yalnızca dörtlü iş grupları (meşâgil-i çhârgâne) denilen iş sektörlerinde çalışma izni verilmektedir. Anılan iş grupları, dökümhane fırınları, inşaat işleri, tarım işleri ve diğer işler şeklinde kategorize edilmektedir.⁷⁹ Türkiye’de ise İran’daki uygulamanın aksine, Suriyeli sığınmacılara belli iş kollarının dayatılması gibi bir pratik söz konusu olmayıp geçici koruma altındaki tüm Suriyeliler yasal olarak çalışma hakkına sahiptir. Ancak Türkiye’de de Suriyeli sığınmacıların çalıştıkları sektörler genel olarak vasıf gerektirmeyen, yerel halk tarafından tercih edilmeyen düşük ücretli, güvencesiz, kayıt dışı ve kas gücüne dayalı emek yoğun sektörlerdir.⁸⁰

Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması – Yönetici Özeti & Rapor, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi-HUGO, 2015); M. Murat Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeliler, Toplumsal Kabul ve Uyum*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015); KONDA, *Suriyeli Sığınmacılara Bakış: Şubat 2016*, (İstanbul: Konda Araştırma ve Danışmanlık A.Ş., 2016); M. Ruhat Yaşar, *Kilis’te Sığınmacı Algısı: Toplumsal Otizm ve Ötekileştirme Sürecinin İlk Görünümleri*, (Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, 2014) <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1393/04/21/410032/6> [Erişim Tarihi: 25.03.2020]; <https://www.independentpersian.com/node/44091/> [Erişim Tarihi: 26.03.2020]

75 <http://www.jahannews.com/news/507328> [Erişim Tarihi: 08.03.2020].

76 <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/02/27/741883/> [Erişim Tarihi: 15.03.2020].

77 <https://pictes.meb.gov.tr/izleme/Haberler> [Erişim Tarihi: 19.03.2020].

78 <https://www.sabah.com.tr/egitim/2018/09/28/600-bin-suriyeli-okullu-odu> [Erişim Tarihi: 29.08.2019]

79 <https://www.mehrnews.com/news/2334782/> [Erişim Tarihi:23.03.2020]; ayrıca bkz.: https://www.mcls.gov.ir/icm_content/media/image/2016/08/98952_orig.pdf [Erişim Tarihi: 24.03.2020].

80 Adem Esen ve Mehmet Duman (ed.), *a.g.e.*, s. 112.

j) İran'ın özellikle ekonomik ve güvenlik kaygılar sebebiyle sığınmacı sorununu kesin bir biçimde çözmek için özellikle 2001 sonrası dönemde Afgan göçmenlere yönelik sert bir geri gönderme politikası uyguladığı ve bu çerçevede 2018 yılına kadar yaklaşık iki milyon Afgan sığınmacıyı Afganistan'a (%56'sı gönüllü, %44'ü zorunlu sınır dışı) geri gönderdiği görülmektedir.⁸¹ İran'daki bu uygulamaların aksine Türkiye anılan örnek vaka bağlamında bugüne kadar zorlayıcı bir geri gönderme politikası uygulamamıştır.

k) İran'daki Afgan göçmenlerin temel sorunları; Afganlara karşı uygulanan sert yasa ve yönetmeliklerin varlığı, ilk dönemlerde Afgan göçmenlere sağlanan ekonomik sübvansiyonların daha sonra kesilmesi, resmi makamlarca evlilik veya boşanma işlemlerinin tescilinin yapılmaması, Afganların İran vatandaşlığı alamamaları, çalışma ve sigorta gibi sosyal haklardan yararlanamamaları, babası Afgan olup İranlı annelerden doğan çocukların vatandaşlık alamamaları⁸² ve eğitim⁸³ sorunlarıdır. Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların farklı bir toplumda yüzleşmekte oldukları çeşitli sosyoekonomik ve kültürel problemlere rağmen, İran'daki Afgan göçmenlere kıyasla daha iyi bir durumda oldukları görülmektedir. Örneğin İran'daki Afgan sığınmacıların aksine Türkiye'deki tüm Suriyeli sığınmacılara çalışma özgürlüğü ve çalışma hakkının verilmesi, biyometrik kaydı yapılan milyonlarca Suriyeliye geçici koruma kimlik belgeleri üzerinden ikamet ili sınırları içerisinde eğitim ve sağlık başta olmak üzere tüm temel hak ve hizmetlerden ücretsiz yararlanma imkânı sağlanması; evlilik veya vatandaşlık başvurusu için Türkiye'deki diğer yabancılara uygulanan prosedürlerden farklı bir uygulamaya tabi tutulmamaları gibi pratikler, iki ülkedeki uygulamalar arasındaki temel farklardır.

l) İran'ın Afgan göçmenlere yönelik göç ve güvenlik politikalarının, 40 yıllık İslam Devrimi deneyimi boyunca genel anlamda İran'ın ulusal çıkarları çerçevesinde pragmatik ve bu makaledeki kimi örneklerle desteklendiği şekilde göçmenleri araçsallaştırıcı yaklaşımlarla biçimlendiğini söylemek mümkündür.⁸⁴ Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılar bağlamındaki göç ve güvenlik politikaları ile ilgili olarak Türkiye'nin de ulusal çıkar ve bekasını öncelendiği görülmektedir. Devletlerin güvenlik politikalarında sürekliliğin esas olması sebebiyle yaklaşık 10 yıllık bu süreçte Türkiye'nin göç ve güvenlik politikalarında bir devamlılık söz konusudur. Bu bağlamda Türkiye'nin sürecin en

81 https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/refugee_and_returnee_chapter_response_strategy_-_12_mar_2017.pdf [Erişim Tarihi: 25.03.2020].

82 <https://financialtribune.com/articles/people/49051/majlis-revising-citizenship-laws-in-favor-of-afghans> [Erişim Tarihi: 26.03.2020].

83 <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/02/27/741883/> [Erişim Tarihi: 15.03.2020].

84 <https://www.middleeastmonitor.com/20190610-iran-deports-100000-afghan-refugees-due-to-sanctions/> [Erişim Tarihi: 11.02.2020]; <https://www.infomigrants.net/prs/post/16824/> [Erişim Tarihi: 19.03.2020].

başından beri Suriyeli göçmenlere yönelik uygulamakta olduğu açık kapı politikası, güvenlik açısından önemli tehditler yaratmasına rağmen Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerine uygundur.

Sonuç

1979-2019 yılları arasında Afganistan'daki SSCB-ABD işgalleri ve süregelen iç savaş dönemleri boyunca İran'ın maruz kaldığı Afgan göç akınları ile Arap Baharı sonrası 2011'den günümüze Türkiye'ye yönelen Suriyeli göç dalgaları İran ve Türkiye'yi çeşitli güvenlik konuları bakımından etkilemeye devam etmektedir. İran ve Türkiye'de söz konusu örnek göç vakalarına yönelik güvenlik algılamaları ve her iki ülke politika yapımcılarının bu çerçevedeki dönemsel uygulamaları büyük ölçüde benzerlik arz etmektedir. 2011 yılından günümüze Türkiye'de, askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel açılardan ciddi riskler oluşturan Suriye kaynaklı kitlesel akın ve düzensiz göçlerin, güvenlik bağlamında daha detaylı bir biçimde analiz edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Suriye örnek vakası üzerinden Türkiye'nin yaşadığı deneyim ve sorunların, 1979-2019 yılları arasında Afganistan'daki SSCB-ABD işgalleri ve süregelen iç savaş dönemleri boyunca İran'ın maruz kaldığı Afgan örnek vakası deneyimi üzerinden analizi önemlidir. İran İslam Cumhuriyeti'nin Afgan sığınmacılara yönelik göç ve güvenlik politikaları bağlamında yaklaşık olarak 40 yıllık deneyimlerinden, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu bağlamda yaklaşık 10 yıldır tecrübe etmekte olduğu Suriyeli sığınmacılar sorununun çözümü için bir prototip/ön model olarak yararlanılabilir.

Türkiye'de Suriye krizi kaynaklı kitlesel göç akınlarının yarattığı olumsuz sonuçların minimize edilmesi; Suriyeli göçmenlerin tamamen geçici değil, kısmen kalıcı olduğuna yönelik bir paradigma değişikliğine gidilmesi ile mümkündür. Suriyelilerin Türkiye'deki geçicilik-kalıcılık sorunsalı çerçevesindeki uyum problemleri ile anılan kitlesel göçün ulusal/uluslararası güvenlik tehditleri ve terör bağlamındaki tüm olumsuz etkilerine rağmen, bu sorunların çözümüne yönelik etkin göç ve güvenlik politikalarının takip edilmesiyle Suriyeli göçmenlerin toplumsal entegrasyonu başarılı olabilir. Çok kültürlülüğe dayalı entegrasyon politikaları bu aşamada kilit yaklaşım olabilir. Böylelikle, Türkiye, Arap ülkeleri ile olan kültürel, politik ve sosyoekonomik bağlarını güçlendirebilecek ve iç savaş sonrası dönemde Suriye'nin yeniden inşasında siyasi, ekonomik ve toplumsal büyük roller üstlenebilecektir. Bu da Türkiye ve Suriye arasında, İran örnek vakası bağlamında İran ve Afganistan arasında oluşan sosyoekonomik karşılıklı bağımlılığa benzer bir gelişim sürecinin oluşmasını sağlayabilecektir.

1979-2019 Afgan sığınmacılar örnek vakası bağlamında gerçekleştirilen öngörü çerçevesinde Türkiye’de İran’dakine benzer bir biçimde; kaynak ülkedeki iç savaşın sona ermesi ve siyasi çözüme varılması halinde Suriyelilerin ülkelerine geri gönderilmelerine yönelik göç ve güvenlik politikalarının hızlandırılacağı öngörülebilir. Türkiye’nin bu süreçte İran gibi agresif bir zorunlu geri gönderme politikası uygulamayacağı düşünülse bile Türkiye’de ileride yoğunlaşması muhtemel Suriye’ye gönüllü geri dönüşe teşvik, terke davet veya zorunlu geri gönderme politikalarının Suriyeli göçmen grupları tarafından büyük bir tepkiyle karşılanacağı ve bu politikaların her iki yönde de bir toplumsal gerilime neden olacağı öngörülebilir. Bu araştırmadaki karşılıklı analizler neticesinde 40 yıllık İran örnek vakası ve zorunlu geri gönderme politikaları incelendiğinde ulaşılan diğer bir sonuç da Suriye krizi sona erse bile Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeli göçmen sayısının kısa vadede mevcut sayının %50’sinden daha düşük bir orana inmeyeceği öngörüsüdür.

Son olarak İran’ın Afganistan, Türkiye’nin de Suriye ile olan tarihsel, coğrafi, kültürel, etno-dini/mezhebi bağ ve yakınlıkları ile anılan kitlesel göçlerin yarattıkları güvenlik sorunları bağlamında, ilk on yıllık süreçte iki ülkenin uyguladığı göç ve güvenlik politikalarında önemli benzerlik ve paralellikler olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye’nin yerleşik Suriyeli sığınmacılar problemiyle önümüzdeki yıllarda da karşı karşıya kalacağı verili bir duruma dönüşmüşken, İran’ın kırk yıl içinde edindiği başarılı/başarısız deneyimleri değerlendirmek, gelecekteki potansiyel risklerin minimize edilebilmesi açısından oldukça faydalı olacaktır. Öte yandan İran’ın da Türkiye örneğinden faydalanabileceği hususlar söz konusudur. Bu amaçla, anılan iki örnek vaka çerçevesinde iki bölgesel güç ve komşu ülke olan İran ve Türkiye’nin göç ve güvenlik politikalarına yönelik çok kapsamlı analizlerin gerçekleştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu çalışmada karşılıklı analizi gerçekleştirilen Afganistan ve Suriye örnek vakalarındaki tecrübe ve bilgilerin paylaşılması için ilk etapta, iki ülkenin kurumsal hafızaları olarak GİGM ve BAFIA adlı göç idaresi genel müdürlükleri arasında çok boyutlu bir işbirliği mekanizmasının oluşturulmasının elzem olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Abbasi-Shavazi, Mohammad Jalal, ve diğerleri, *Return to Afghanistan? A Study of Afghans Living in Tehran*. Tahran: Tahran Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi-AREU, 2005.

Abbasi-Shavazi, Mohammad Jalal Diana Glazebrook, Gholamreza Jams-hidiha ve diğerleri, *Second-generation Afghans in Iran: Integration, Identity and Return*. Tahran: Tahran Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, AREU, 2008.

Alagöz, Bilgehan Ekber Kandemir. “11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran’ın Afganistan Siyaseti”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi- Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 2, No.2 (2015): 109-140.

BAFIA. Wetenem Efganistan. Yezd: İran İ.C. Devlet Bakanlığı Yabancı ve Göçmen İşlemleri Genel Müdürlüğü Uluslararası İlişkiler Departmanı, 2016.

Baklacıoğlu, Nurcan Özgür. Dış Politika ve Göç, Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçlerde Arnavutlar. İstanbul: Derin Yayınları, 2010.

Bernstein, Ann ve Myron Weiner. *Migration and Refugee Policies*. New York: Continuum Publications, 1999.

BMMYK. Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler. Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, 1998.

BMMYK-UN High Commissioner for Refugees (UNHCR). *Global Trends 2010*. Geneva: UNHCR, 2011.

BMMYK. *Solution Strategy for Afghan Refugees (SSAR), Portfolio of Projects 2015-2016 Islamic Republic of Iran*. Geneva: UNHCR, 2016.

Castles, Stephen ve Mark J. Miller, çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut. *Göçler Çağı*,

Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

Erdoğan, M. Murat. *Türkiye’deki Suriyeliler, Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

Esen Adem ve Mehmet Duman. der. *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*. İstanbul: WALD Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı, 2016.

Faist, Thomas. *Devlettaşırı Alan: Almanya ve Türkiye Arasında Siyaset, Ticaret ve Kültür*. Çev. Selin Dingiloğlu. Ankara: Bağlam Yayınları, 2003.

Faist, Thomas. *International Migration and Transnational Social Spaces: Their Evolution, Significance and Future Prospects*. Bremen: Bremen Üniversitesi, Uluslararası ve Kültürlerarası Araştırmalar Enstitüsü, 1998.

Faist, Thomas. *The Transnational Social Spaces of Migration*. Bielefeld: Center on Migration, Citizenship and Development COMCAD, 2006.

Farzam, Rahimullah ve İsmail Sarı. “Fatimiyyun: İran’ın Afgan Milisleri”. *Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırmaları Dergisi*, Vol: 6 (2017): 267-290.

Fîruzâbâdî, Seyyid Celâl Dihkânî. *Siyaset-i Harici-i Cumhuri-yi İslami-yi İran*. Tahran: İnsani Bilimler Araştırmaları Merkezi, 2010.

GİGM. *Türkiye Göç Raporu: 2014*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 34, 2016.

GİGM-TODAİE. Türkiye'ye Yönelik Kitlelesel Akınlar: Türkiye'nin Örnek Uygulamaları ve Liderliği, Uygulanan Politikalar. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü-TODAİE, 2015.

GİGM-Göç Politika ve Projeleri Dairesi Başkanlığı. 2016 Türkiye Göç Raporu. Ankara: GİGM Yayınları, Yayın No: 40, 2017.

GİGM. Türkiye Düzensiz Göç Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı. Ankara: GİGM Yayınları, 2015.

GİGM. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK). Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 20, 2017.

İçduygu, Ahmet, Sema Erder, Ö. Faruk Gençkaya. Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi-MiReKoc, 2014.

Kaya, Ayhan ve M. Murat Erdoğan. der. Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

Kellner, Thierry ve Mohammad-Reza Djalili. Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.

Kicinger, Anna, International Migration as a Non-Traditional Security Threat and the EU Response to This Phenomenon. Varşova: Central European Forum for Migration Research, 2004.

Koç, Mehmet. Türkiye'de Düzensiz Afgan Göçü ve İran'ın Göç Politikaları. Ankara: İRAM İran Araştırmaları Merkezi, 2018.

KONDA. Suriyeli Sığınmacılara Bakış: Şubat 2016. İstanbul: Konda Araştırma ve Danışmanlık A.Ş., 2016.

Kuschminder, Katie ve Manoj Dora. Migration in Afghanistan: History, Current Trends and Future Prospects. Maastricht: Maastricht University Graduate School of Governance- MGSOG, 2009.

Metev, Sergei. "Migration as a Threat to National Security". Indian Journal of Science and Technology, Vol. 9, No.14 (2016): 1-6.

Misbahzade, S. Muhammed Bakır. Tarih-i Siyasi-yi Muhtasar-ı Efganistan. Kabil: Aftab Araştırmalar Merkezi, 2008.

Mozaffari, Mehdi. Islamist Policy: Iranian Ideological Foreign Policy. Danimarka: Centre for Studies in Islamism and Radicalisation-CIR, 2009.

Musevi, Seyit Ali. Tarih-i Tahlili-i Afganistan Ez Zahir Şah Ta Karzai. Belh: Belh Matbaası, 2009.

Ni'metî, Nûreddîn. "Conbiş-i Mukavemet ve Tehacüm-ı Şorevî be Afğanistan der Sâlhâ-yı 1979-1989". Faslnâme-i Siyaset, Siyaset Bilimi ve Hukuk Üniversitesi Dergisi, Vol.43, No.2, Tahran (2013): 2-10.

Olszewska, Zuzanna. "Afghanistan XIV. Afghan Refugees in Iran," Encyclopaedia Iranica, Online Edition.

Portes, Alejandro, Josh DeWind. ed. Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives. New York: Berghahn Books, 2007.

Refî', Habibullah. Tarih-i Foşorde-i Afganistan. Peşaver: Sayyar Arik Yayınları, 1999.

Sadeghi, Fatimah. "Devlet-i İran ve Muhacirin-i Efgan: Teğyir-i Siyaset ve Tehevvol-i Hoviyyet". Goftegu Dergisi, No.50, Tahran (2008).

Samers, Michael. Migration. Londra: Routledge, 2010.

Sinkaya, Bayram. "Devrimden Günümüze İran Dış Politikasının Dönüşümü", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Vol. 247, No. 5-6 (Nisan-Mayıs 2005): 26-32.

Soleimânî, Rezâ. Siyaset-i Harici-i Dovlet-i Khatemi, Diplomasi-i Teneş-zodai ve Goftegu-yi Temeddonha. Tahran: Kevir Yayınları, 2010.

Taşkesenlioğlu, Zehra ve Sedat Murat. Avrupa Birliği Düzeyinde Göç, Entegrasyon ve Yerel Yönetimler. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2009.

UNDP (United Nations Development Programme). Human Development Report (HDR) 1994. New York: Oxford University Press, 1994.

Uzun, Ezgi. "The Axis of Resistance': The Role of Religion in Iranian Foreign Policy" Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2018.

Weiner, Myron. The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights. New York: Harper Collins College, 1995.

Yarbakhsh, Elisabeth, "Reading Derrida in Tehran: Between an Open Door and an Empty Sofreh", Humanities, Vol.7, No.21 (2018): 1-15.

Yaşar, M. Ruhat. Kilis'te Sığınmacı Algısı: Toplumsal Otizm ve Ötekileştirme Sürecinin İlk Görünümleri. Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, 2014.

Elektronik Kaynaklar

Anadolu Ajansı Farsça, Erişim tarihi:25 Ağustos 2019, <https://www.aa.com.tr/fa/769493>

BAFIA, Erişim tarihi: 23 Ocak 2020, <https://www.bafia-gov.kr.ir/>

BBC Farsi, Erişim tarihi: 10 Mart 2020, <http://www.bbc.com/persian/afghanistan-41257893>

BBC Türkçe, Erişim tarihi: 10 Mart 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45292533>

BMMYK, Erişim tarihi: 23 Mart 2020, <https://www.unhcr.org>

Dadgaran Avukatlık ve Adli Müşavirlik Hizmetleri, Erişim tarihi, 10 Ekim 2019, <https://www.dadgaran.com/Legal-content/>

Deutsche Welle Farsi, Erişim tarihi: 25 Mart 2020, <https://www.dw.com/fa-af/>

Encyclopaedia Iranica, Erişim tarihi: 25 Mart 2020, <http://www.iranicaonline.org/articles/afghanistan-xiv-afghan-refugees-in-iran-2>

Financial Tribune, Erişim tarihi: 26 Mart 2020, <https://financialtribune.com/articles/people/49051/majlis-revising-citizenship-laws-in-favor-of-afghans>

Foundation for Iranian Studies, Erişim tarihi: 15 Şubat2020, <http://fis-iran.org/fa/irannameh/volxxii/afghanistan-contemporary-literature>

Habertürk, Erişim tarihi: 10 Ekim 2019, <https://www.haberturk.com/icisleri-bakani-suleyman-soyly-turkiyedeki-suriyelilerin-cogu-misak-i-milli-sinirlari-icinden-2283766#>

Independent Farsi, Erişim tarihi: 26 Mart 2020, <https://www.independent-persian.com/node/44091>

Info Migrants, Erişim tarihi: 19 Mart 2020, <https://www.infomigrants.net/prs/post/16824/>

Iran Human Rights, Erişim tarihi:10 Şubat 2020, <https://iranhr.net/fa/articles/2716/>

Islamic Parliament Research Center of the Islamic Republic Of Iran, Erişim tarihi:15 Mart 2020, <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/133640>

Jahan News, Erişim tarihi: 08 Mart 2020, <http://www.jahannews.com/news/507328>

Mashregh News, Erişim tarihi: 21 Mart 2020, <https://www.mashreghnews.ir/news/871935/>

Meclis-i Şurâ-yı İslami, Erişim tarihi: 25 Mart 2020, https://www.mcls.gov.ir/icm_content/media/image/2016/08/98952_orig.pdf

Mehr News Agency, Erişim tarihi: 23 Mart 2020, <https://www.mehrnews.com/news/2334782/>

Merkez-i Amar-i İran, Erişim tarihi: 12 Şubat 2020, <https://amar.org.ir>

Middle East Institute, Erişim tarihi:11 Mart 2020, <https://www.mei.edu/publications/more-10000-afghans-sent-iran-syria-reported-killed-and-injured>

Middle East Monitor, Erişim tarihi: 17 Mart 2020, <https://www.middleeastmonitor.com/20190610-iran-deports-100000-afghan-refugees-due-to-sanctions/>

Milli Güvenlik Kurulu, Erişim tarihi: 25 Mart 2020, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/milli-guvenlik-kurulu/genel-bilgi>

Milliyet, Erişim tarihi: 23 Aralık 2019, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/bakan-cavusoglundan-suriye-cikisi-isler-boyle-yurumez-2754306>

Mizanonline, Erişim tarihi: 15 Mart 2020, <http://www.mizanonline.com/fa/news/75745/>

NTV, Erişim tarihi: 28 Kasım 2019, https://www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglu-esada-omur-bicti,Nsez_e7zmEO7uz5O9Pv6hw

Sabah, Erişim tarihi: 29 Ağustos 2019, <https://www.sabah.com.tr/egitim/2018/09/28/600-bin-suriyeli-okullu-oldu>

Sistem-i Melumat-i Avdetkonandegan-i Afgan, Erişim tarihi: 24 Mart 2020, <https://aris.morr.gov.af/dr/Home/Index>

Tasnim News, Erişim tarihi: 25 Mart 2020, <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1393/04/21/410032/6>

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Erişim tarihi: 20 Eylül 2019]. <http://www.goc.gov.tr>

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Erişim tarihi: 19 Mart 2020, <https://pictes.meb.gov.tr/izleme/Haberler>

UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, Erişim tarihi: 20 Ekim 2019, <https://www.unocha.org>

Vezalet-i Keşver, Erişim tarihi: 2 Mart 2020, <https://moi.ir/portal/home/?29392/>

Vezalet-i Umur-i Muhacirin ve Avdetkonandegan-AVUMA, Erişim tarihi: 24 Ağustos 2019, <http://morr.gov.af/fa/page/2204>